

L'ALTRA BARCELONA

La perspectiva urbanística i social de la ciutat de barraques

Laura Magrinyà Panadès

NIUB: 16311341

Tutors:

Francisco Javier Serrano Navamuel

Ascensión García García

Departament d'Escultura. Facultat de Belles Arts

Universitat de Barcelona

2016-17

Universitat de Barcelona

ÍNDEX

STATEMENT	8
INTRODUCCIÓ	9
OBJECTIUS	12
MARC CONCEPTUAL	13
1. L'urbanisme	14
2. La marca Barcelona i la imatge urbanística de la ciutat	16
3. El creixement de Barcelona	19
4. La primera onada d'immigració del segle XX: neix el barraquisme	21
5. La segona onada d'immigració: consolidació del barraquisme	24
6. La barraca: el barraquisme horitzontal	27
7. L'especulació darrere el barraquisme horitzontal	30
8. Solucions al barraquisme	32
8.1. Les primeres solucions: eliminació de barraques i real·lotjament a les Cases Barates	33
8.2. Les solucions al barraquisme després de la Guerra Civil Espanyola: Servei de Repressió del Barraquisme i espais d'acollida temporal	37
8.3. Les solucions en l'època del desarrollisme: polígons d'habitatge social i barris perifèrics. Neix el barraquisme vertical	39
8.4. Les solucions per a la Barcelona planificada	47

8.5. Les solucions per a la Barcelona internacional	49
- XXXV Congrés Eucarístic Internacional	49
- Jocs Olímpics	52
REFERENTS	55
- Experiència a través del recorre	55
- La visibilització d'una altra realitat urbana, social i cultural	59
- Ordenació de l'espai a través de l'escultura: mòduls i repeticions	60
METODOLOGIA	62
- Materialització	63
L'altra façana	63
L'altra cartografia	65
L'OBRA. INSTAL·LACIÓ	72
CONCLUSIONS	75
BIBLIOGRAFIA	76
WEBGRAFIA	77
FOTOGRAFIES	78

STATEMENT

La Barcelona del segle XX va patir un important creixement demogràfic a causa de la immigració provinent de la resta de l'Estat. La ciutat no va saber integrar els nouvinguts, i això va generar un problema urbanístic i social basat en l'autoconstrucció anàrquica de barraques, la marginació i la precarietat de l'habitatge.

El barraquisme espontani, amb el temps, va evolucionar cap a una resposta urbanística en forma de polígons d'habitatge i barris perifèrics. Les autoritats governamentals pretenien solucionar el problema d'aquesta manera, però el mal plantejament a nivell polític i ideològic, que prioritzava l'especulació a les necessitats de la població, va significar que part de Barcelona es veiés afectada negativament.

L'altra Barcelona pretén crear una visió actual de la ciutat des de la perspectiva de l'urbanisme i del seu passat barraquista. Vol trencar amb l'imaginari icònic i turístic de la marca Barcelona i mostra una ciutat que, encara avui viu les paradoxes constructives d'un barraquisme mai solucionat.

Barcelona suffered in the 20th century an important population growth caused by migrants coming from all over the country. The city was not able to integrate all this people, and this caused an urban and social problem that led to the self-construction of shanties, social exclusion and poor housing.

Spontaneous shantyism became over time an urban response, with the shape of housing estates and peripheral districts. Government authorities expected to solve the problem this way, but a poor political and ideological plan –which prioritised speculation over the inhabitants' needs– adversely affected Barcelona.

L'altra Barcelona wants to create a current view of the city from a very specific perspective: Barcelona's past of shantyism. This project wants to break with the iconic and touristic imaginary of the "Barcelona trademark" and to present a city that still today has not solved the building paradoxes of shantyism.

INTRODUCCIÓ

El barraquisme és la realitat de la Barcelona del segle XX que encara perdura en l'actualitat. Va ser un dels problemes més importants de la ciutat que va aflorar amb l'arribada d'immigrants espanyols que venien a una Barcelona en procés d'industrialització, en busca de feina i d'una vida millor. Però el que es van trobar va ser una manca d'habitatge popular que va suposar l'autogestió i l'autoconstrucció del seu propi habitatge: la barraca.

Els nuclis barraquistes van anar augmentant amb el temps, creixent els ja existents i apareixent-ne de nous. Les polítiques entorn l'habitatge eren insuficients i l'actuació només era contundent quan la ciutat havia d'acollir algun esdeveniment important que enaltiria la ciutat. La solució, generalment, era la destrucció de les barraques i el real·lotjament a altres zones: a altres barris barraquistes; a espais d'estada provisional com barracons prefabricats i grans infraestructures reciclades per a realitzar aquesta funció d'acollida, com serien el Palau de Missions, el Pavelló de Bèlgica o l'Estadi de Montjuïc; o bé, la construcció d'uns nous barris situats a la perifèria de Barcelona, normalment caracteritzats per la construcció de monoblocs gegants però de pisos més aviat petits, realitzats amb materials de baixa qualitat, allunyats del centre de la ciutat, aïllats pel que fa a transport i comunicació i, fins i tot, alguns sense electricitat i aigua, realitats que han etiquetat aquests barris sota el concepte de barraquisme vertical.

Així és com neix una part de Barcelona, molt menys coneguda, una Barcelona que no compleix els requisits estètics i de comoditat de la marca internacional, però que explica una realitat social que va caracteritzar la ciutat durant tot el segle XX i que no deixa de reflectir un problema encara avui contemporani, el dret a l'habitatge digne.

Tanmateix, val a dir que lligada a l'evolució del barraquisme hi ha implícites un seguit d'incompetències polítiques: l'especulació que envolta el sector de la construcció i la tossuda voluntat

de donar a conèixer Barcelona al món d'una manera engegadora que acabava obviant les ver-taderes necessitats dels seus habitants. I és que l'urbanisme d'una ciutat determina més del que imaginem el comportament i hàbits dels seus habitants. I darrere d'aquesta disciplina hi ha una ideologia, una manera de fer que prioritzarà uns valors o uns altres a materialitzar. Per tant, l'urbanisme és una eina política. És un mode d'implantació d'una ideologia determinada que afecta la societat que hi està en contacte.

El que va succeir doncs a la Barcelona del segle XX, és que va haver d'assumir un brutal aug-ment de població en un context polític que no es va posicionar clarament davant d'una proposta urbanística que acabés amb el problema de l'habitatge, esdevenint així un urbanisme que, tal com explica l'arquitecte Oriol Bohigas, està plantejat per uns tècnics que no tenen en compte les implicacions geogràfiques, econòmiques, sociològiques, humanístiques... de la població per la qual treballen:

¿Què passa, doncs, als països on no és possible la sinceritat en els plantejaments polítics? Passa que hi ha problemes urgents de petit urbanisme que no admeten ajornament, que hi ha fenò-mens migratoris i de creixement que exigeixen terrenys urbanitzables, i que tots aquests fets i totes aquestes exigències estan fortament condicionats a una planificació general, per altra banda impossible. Aleshores, per a sortir del problema cal simular aquesta planificació, i cal fer-la sense un criteri polític clar, esmaperduts, sense visió d'un futur ni tan sols d'una actualitat. I aleshores apareix el fenomen gravíssim: apareix l'urbanisme particularista sense dades de caràcter general, un dels aspectes més perillosos de la caiguda de tot el país en la tecnocràcia, en el govern dels tècnics. (Bohigas, 1963: 128).

El següent projecte artístic pren com a objecte d'estudi l'herència del barraquisme, una realitat actual que passa desapercebuda a la ciutat. Em refereixo als barris generalment perifèrics de la ciutat, que neixen per acollir la immigració obrera i barraquista, esdevenint així el pas del barra-quisme horitzontal al vertical. El pas de les anàrquiques construccions cap al projecte urbanístic imposat de forma autoritària. Un procés que suposadament havia d'acabar de forma definitiva amb el barraquisme de la ciutat –una realitat que mai ha desaparegut del tot–, essent clau la campanya preolímpica en el replantejament urbanístic de Barcelona.

Per tant, amb aquest projecte es pretén aportar una mirada actual i particular de la ciutat, des del coneixement d'aquesta realitat passada, amb l'objectiu de redescobrir la Barcelona que fins ara coneixia i comprendre-la millor. Per fer-ho, el projecte es divideix en tres parts i metodologies principals de treball: la recerca i lectura bibliogràfica; l'experimentació d'aquesta altra ciutat recorrent-la i passejant-hi; i la materialització física de la ciutat hereva del barraquisme des d'una sensibilitat artística i des del meu particular punt de vista.

OBJECTIUS

- Realitzar una recerca històrica i sociològica sobre el barraquisme del segle XX a la ciutat de Barcelona i dels posteriors barris d'habitatge perifèrics que en van derivar.
- Analitzar el creixement territorial i urbanístic de la ciutat degut a aquest fet.
- Veure com l'arquitectura i l'urbanisme afecten decisivament a la vida dels seus habitants.
- Reflexionar sobre les implicacions polítiques i ideològiques darrere l'urbanisme.
- Replantar la imatge urbanística oficial i internacional que dona de ciutat.
- Visibilitzar la passada i actual realitat del barraquisme, un urbanisme i una societat que han estat desestimats, obviats, ocultats i marginats.
- Descobrir des de la pròpia experiència una altra ciutat, hereva del barraquisme, recurrent-la, experimentant-la i fotografiant-la.
- Valorar si aquestes problemàtiques passades perduren en la realitat actual.

MARC CONCEPTUAL

1. L'urbanisme

Etimològicament, la paraula “urbanisme” deriva de l’arrel llatina “urbs”, que significa “ciutat”. Per altra banda, “política” deriva de la paraula grega “polis”, que també té el mateix significat. Per tant, tal com indica l’arrel primigènia de les paraules, ambdós conceptes tenen un origen comú: la ciutat.

Per tant, la ciutat –entesa com un espai construït en el qual hi habita un col·lectiu de ciutadans i que ha de satisfer les necessitats d’aquests– passa a ser l’objecte d’actuació i desenvolupament de l’urbanisme i de la política.

L’urbanisme té l’objectiu d’ordenar i planificar les ciutats a través d’uns projectes que materialitzen una ideologia, una política. La col·lectivitat urbana que es desenvolupa en la ciutat hauria de ser sempre una part integrant d’aquests projectes. Per tant, rere cada projecte s’hi desenvolupa un pensament i posicionament polític predominant que correspon a les necessitats més importants i majoritàries de la seva població. Quan això no esdevé, significa que no hi ha un posicionament polític clar, o bé, que la política que exerceix el poder no representa els seus ciutadans ni actua per a cobrir les seves necessitats. Per aquest motiu, tal com creu Oriol Bohigas (1963: 127), és necessària la relació entre urbanisme i la política dominant del context:

D’una banda, l’urbanisme és un mitjà per a imposar una estructura social planejada a través d’un pensament polític, i, d’altra banda necessita la seguretat d’una continuada acció política a favor de l’evolució social prefixada en el pla urbanístic. En una paraula: cal que l’urbanisme vagi fonamentalment lligat a una política, i que aquesta política sigui efectivament dominant en l’actualitat del país. Volem dir, per tant, que sense política no existeix urbanisme.

Bohigas no és el primer que se n’adona, de l’estreta relació entre urbanisme i política. De fet, l’arquitectura ha estat al llarg de la història un mètode de materialització d’una ideologia que no

responia a la socialment predominant, sinó que només representava una elit reduïda però que era la que tenia poder. Ho feia mitjançant un seguit de construccions monumentals, com en són un exemple icònic el castell (símbol del poder reial o nobiliari) o la catedral (símbol de poder eclesiàstic).

Conscients d'aquest *modus operandi* del poder, el moviment artístic-cultural Internacional Situacionista neix per fer front al capitalisme creixent a Europa als anys 50. Així, l'arquitectura va seguir responent a les necessitats que beneficiaven el poder, que prenia la forma d'aquest sistema econòmic i de vida que s'imposava, però ara, castells i catedrals van ser substituïdes per ciutats. Pels situacionistes, les ciutats eren dissenyades sota uns valors utilitaris i individualistes que suposaven el trencament emocional i íntim de l'individu amb l'entorn on habita i es mou. Així, el subjecte passa a moure's per la ciutat bàsicament per satisfer unes necessitats concretes, de manera que l'entorn només respon a un sentit pragmàtic, de mitjà, per complir unes obligacions, voluntats i desitjos del nou subjecte consumista.

Els situacionistes proposaven que art i revolució política han d'anar lligats per tal d'actuar en la vida quotidiana. Per aconseguir-ho, experimentaven i investigaven nous modes de vida tot generant situacions diferents que trenquessin amb allò establert, emprant la ciutat com a espai de desenvolupament.

L'arquitectura i l'urbanisme esdevenen un instrument d'execució d'un projecte polític que hauria de respondre a les necessitats del col·lectiu que hi habita tot i que, com ja hem vist, no ha estat sempre així. Per tant, la feina de l'urbanisme va més enllà de l'ordenació arquitectònica, i així esdevé "la traducció material d'una ordenació social i econòmica" (Bohigas, 1963: 125). Per aquest motiu, Bohigas (1963: 126) exposa que el terme "urbanisme" quedarà aviat obsolet:

L'urbanisme passa de l'«urbs» a tot un territori, i cal donar un nou i arbitrari sentit al mot o substituir-lo pel de «planificació». [...] Ara caiem ja plenament en unes disciplines noves: en la geografia física i humana, en la sociologia, en l'economia, en els temes de l'agricultura, del pasturatge o dels boscos, en la xarxa de comunicacions continentals, en l'establiment de ports.

Per tant, l'urbanisme actual s'hauria d'entendre com un equip de diferents especialistes –geògrafs, economistes, sociòlegs, arquitectes, enginyers...– que col·laboren conjuntament per materialitzar un projecte urbanístic adient a les necessitats dels seus habitants, que també haurien de ser participants actius del projecte.

2. La marca Barcelona i la imatge urbanística de la ciutat

Barcelona, la “gran” capital cultural i metròpoli de Catalunya, esdevé un referent urbanístic i un model de ciutat europea coneguda pel conjunt d'icones monumentals que la conformen com a ciutat. La celebració dels Jocs Olímpics al 1992 va ser l'incentiu per apostar per la regeneració i actualització de la ciutat a través de l'urbanisme, creant un model de ciutat que més endavant anirà esdevenint marca. Segons Scarnato, el pas de model a marca esdevé en el període de desenvolupament del Fòrum Universal de les Cultures, des del 1997 al 2004:

Se pasó de un proyecto de ciudad socialdemócrata a una imagen de ciudad vendible. El paso de la complejidad de un proyecto a la esencialidad de una imagen fue paralelo a la disolución de la ideología socialista municipal que buscaba el atractivo global del producto urbano y acabó representando la transición del modelo a la marca. Aquellos años se caracterizaron por el aumento del turismo, el creciente interés en el diseño, la atribución de la función económica a la cultura, la polarización de las posiciones con respecto a los programas urbanísticos y la pérdida progresiva del pudor financiero en muchas operaciones urbanas.

La imatge mental que s'ha creat i vinculat a la ciutat sota la marca Barcelona respon a un imaginari molt concret.

En primer lloc, la imatge visual vinculada a la façana de la ciutat és la del monumentalisme arquitectònic, exaltant les icones produïdes per les més reconegudes figures artístiques a nivell internacional, el paradigma del qual seria Antoni Gaudí. El mateix passa amb l'estret vincle amb els corrents estilístics i artístics que la ciutat ha anat assumint al llarg dels anys i que ha anat convertint en reclams turístics –a vegades, amb una voluntat de regenerar la imatge d'un barri deprimat– com en serien un exemple les restes trobades al barri de la Ribera, que conformaven la trama urbana d'època medieval i moderna, convertides avui en el Born Centre Cultural o, simplement, tota construcció sota l'etiqueta de modernista que, tal com diu Oriol Bohigas (1963:

25), va passar a ser “l’arquitectura nacional dels catalans” i, per tant, ha esdevingut un símbol identitari català que dona força a la marca autòctona de Barcelona.

Per altra banda, la imatge conceptual de la Barcelona contemporània està encarnada en unes icones que reflecteixen els valors de la societat del coneixement, de modernitat, creativitat, productivitat, innovació, de disseny..., que la ciutat ha anat perseguint i ha materialitzat en els grans esdeveniments que s’hi han dut a terme des dels Jocs Olímpics, moment en què es consolida el model Barcelona, passant per la remodelació urbanística l’any 2000 que va suposar la construcció del districte 22@¹ i el Fòrum Universal de les Cultures, la culminació i assentament de la marca Barcelona.

Des d’una visió de conjunt i d’entramat estructural urbà, Barcelona és representada bàsicament pel districte de Ciutat Vella i l’Eixample, sense oblidar altres nuclis d’interès lúdic, turístic i d’activitat cultural com el Port Olímpic, la Plaça Espanya, la muntanya de Montjuïc, el Parc d’atraccions del Tibidabo, etc. Altres barris, com Sant Antoni, Poble-sec, Poblenou o la Vila de Gràcia, entre d’altres, són cada vegada més concorreguts.

Ara bé, si pensem en una estructura urbanística que caracteritza Barcelona, el primer que ens ve al cap és el famós Pla Cerdà, la quadrícula estructural que va organitzar la ciutat en el moment d’expansió i eixample un cop es van iniciar els treballs per enderrocar les muralles el 1854. L’estructura va assolir ple vigor el 1860 amb carrers paral·lels i perpendiculars que van de mar a muntanya i de llevant a ponent, delimitant les característiques *mançanes* o illes octogonals d’habitatges que comparteixen un pati interior enjardinat i que incorporen xamfrans generosos per facilitar la circulació. Cerdà va preveure les anomenades “vies transcendents”, de 50 metres d’amplada, per garantir la comunicació i els intercanvis amb l’exterior i que, encara avui, són les grans entrades i sortides de la ciutat i tenen continuïtat a les autopistes d’accés. Aquestes vies, que travessen la quadrícula de la ciutat de banda a banda, són la Gran Via de les Corts Catalanes, l’avinguda Meridiana i la Diagonal. Totes elles conflueixen a la plaça de les Glòries, que es preveia com a centre neuràlgic de la ciutat (Serratosa, 2009).

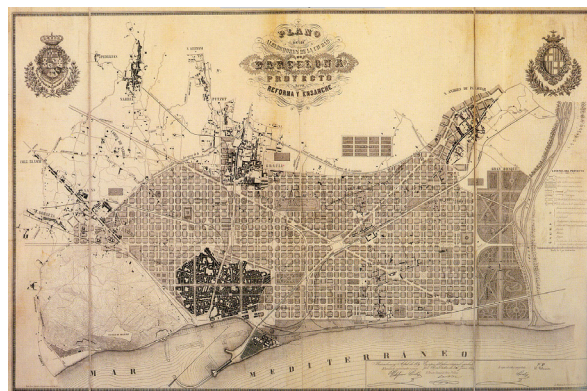
¹ La construcció del districte 22@ es va plantejar com un projecte de renovació urbana del districte industrial del Poblenou i com un nou model de ciutat que substituïa dues-centes hectàrees de sòl d’una zona dedicada a l’activitat econòmica industrial –que havia quedat obsoleta pels nous valors de ciutat del coneixement que Barcelona havia adquirit– a favor d’uns equipaments, oficines, edificis... productius i dedicats a les noves tecnologies i al coneixement.

Aquesta proposta urbanística, ideada per l'enginyer Ildefons Cerdà, suposa un replantejament del model de ciutat existent, a causa de la necessitat dels habitants de la Barcelona emmurallada d'obrir-se i expandir-se degut al creixement demogràfic, sumat a la manca d'infraestructures sanitàries que feien de Barcelona una ciutat cada vegada més insalubre i asfixiant. Tot i els principis higienistes i del socialisme utòpic experimentat en l'època, que aparentment aquest pla defensava, Scarnato creu que “més aviat es pot interpretar com una neteja contra la degradació humana i material de la ciutat vella²”. (2016: 17)

El cas de Barcelona es pot extrapolar a les grans capitals europees com París, Londres o Berlín, que durant el segle XIX també experimenten un augment demogràfic degut al context de la revolució industrial que va motivar l'èxode rural cap a nuclis industrials, localitzats en els recintes urbans més importants. Com a conseqüència, neix una nova preocupació entorn l'urbanisme davant el problema de l'habitatge. És força significant la lectura que en dona Bohigas analitzant l'urbanisme d'aquest moment “com una urgent necessitat d'ordenar l'acumulació de persones al voltant d'un determinat centre de producció i, de vegades, de regular i facilitar tot un enrenou d'especuladors.” (1963:77)

Amb aquesta reflexió es pot entendre el vincle persistent entre especulació i processos de creixement urbanístic i de moviment demogràfic; també lligats al model econòmic i de vida que s'estava imposant: el capitalisme neoliberal. Tot això es tradueix en la creació d'un mercat d'especulació lligat a la necessitat d'habitatge que tenia la població immigrant.

Però el creixement de Barcelona no acaba aquí, ni els moviments migratoris tampoc.

Figura 1. Projecte original del Pla Cerdà. Ildefons Cerdà i Sunyer (1859). Museu d'Història de la Ciutat, Barcelona.

---

² Traducció pròpia.

3. El creixement de Barcelona

La transformació de Barcelona cap al model de producció capitalista és la clau principal per entendre la seva evolució com a centre receptor de les diferents onades migratòries que tenen inici ja al segon terç del segle XIX, amb una població procedent de l'èxode rural de la resta de les províncies catalanes i de les regions limítrofes de Valencia, Balears i Aragó. (García, 1974).

Aquest augment demogràfic va suposar l'expansió territorial de la ciutat i la incorporació a l'entramat de Barcelona dels diferents municipis independents que hi havia antigament al voltant de la ciutat, que a finals del segle XIX i principis del segle XX s'hi van annexionar. El Pla Jaus-sely, proposta urbanística de Léon Jaussely en què es definia una estructura urbana basada en la reformulació del Pla Cerdà, és la resposta urbanística al concurs públic que l'Ajuntament de Barcelona va convocar el 1903 per afrontar l'annexió d'aquests municipis a la ciutat.

El Pla Cerdà és la fórmula urbanística per excel·lència que ha regit les remodelacions i creixements de la ciutat. De fet, ja el 1899 es preveia la substitució total de la Ciutat Vella a favor de l'entramat de carrers projectats per Cerdà al dràstic Pla Baixeras. Tal com explica Scarnato, només va ser possible obrir el primer d'aquests carrers, la Via Laietana, “executada sense el menor interès pel teixit històric, els seus monuments i els seus habitants³”. (2016: 18) Els arquitectes municipals Antoni Darder, el 1918, i Josep Vilaseca, el 1932, són un clar exemple que, encara al segle XX, els “projectes de reforma continuaven utilitzant el mateix vocabulari ideològic de Cerdà⁴”. (Scarnato, 2016: 18)

---

³ Traducció pròpia.

⁴ Traducció pròpia.

No obstant això, un dels plans urbanístics més destacables que proposava una alternativa a les reformulacions constants del Pla Cerdà fou el Pla Macià (1932-1935). Aquest pla va ser elaborat pels arquitectes del GATCPAC⁵ en el context de la Segona República, amb l'objectiu de fer una nova urbanització de la ciutat des d'un punt de vista funcional, modern i on la classe obrera tenia cabuda. Amb aquests objectius en ment, es va estructurar la capital en diverses àrees que presentaven unes característiques morfològiques i funcionals específiques que responien a un meticolós estudi estadístic. Liderat per Josep Lluís Sert amb la col·laboració de Le Corbusier, el projecte proposava “un ordre geomètric nou, el sanejament del centre i una millora dels equips i serveis”⁶. (Scarnato, 2016: 19)

Tot i que no es va arribar a materialitzar a causa de la caiguda de la Segona República, l'inici de la Guerra Civil Espanyola i la posterior dictadura franquista, el Pla Macià és un altre exemple de planificació urbanística que preveia els problemes de creixement d'una classe social molt concreta a la ciutat de Barcelona: el proletariat.

Així doncs, davant el constant creixement de la ciutat, s'han anat proposant projectes per solucionar els problemes que se'n derivaven. De vegades els incentivaven organismes governamentals i polítics com l'Ajuntament de Barcelona, utilitzant, per exemple, la convocatòria de concursos públics. Tanmateix, això no ha estat sempre així, i la realitat de la Barcelona del segle XX, des del punt de vista de l'urbanisme, ha estat un fracàs, ja que no es va saber oferir una solució al problema de la manca d'habitatge, produïda per un intens creixement de la població de la ciutat que va derivar, a la llarga, en el fenomen del barraquisme i de l'autoconstrucció.

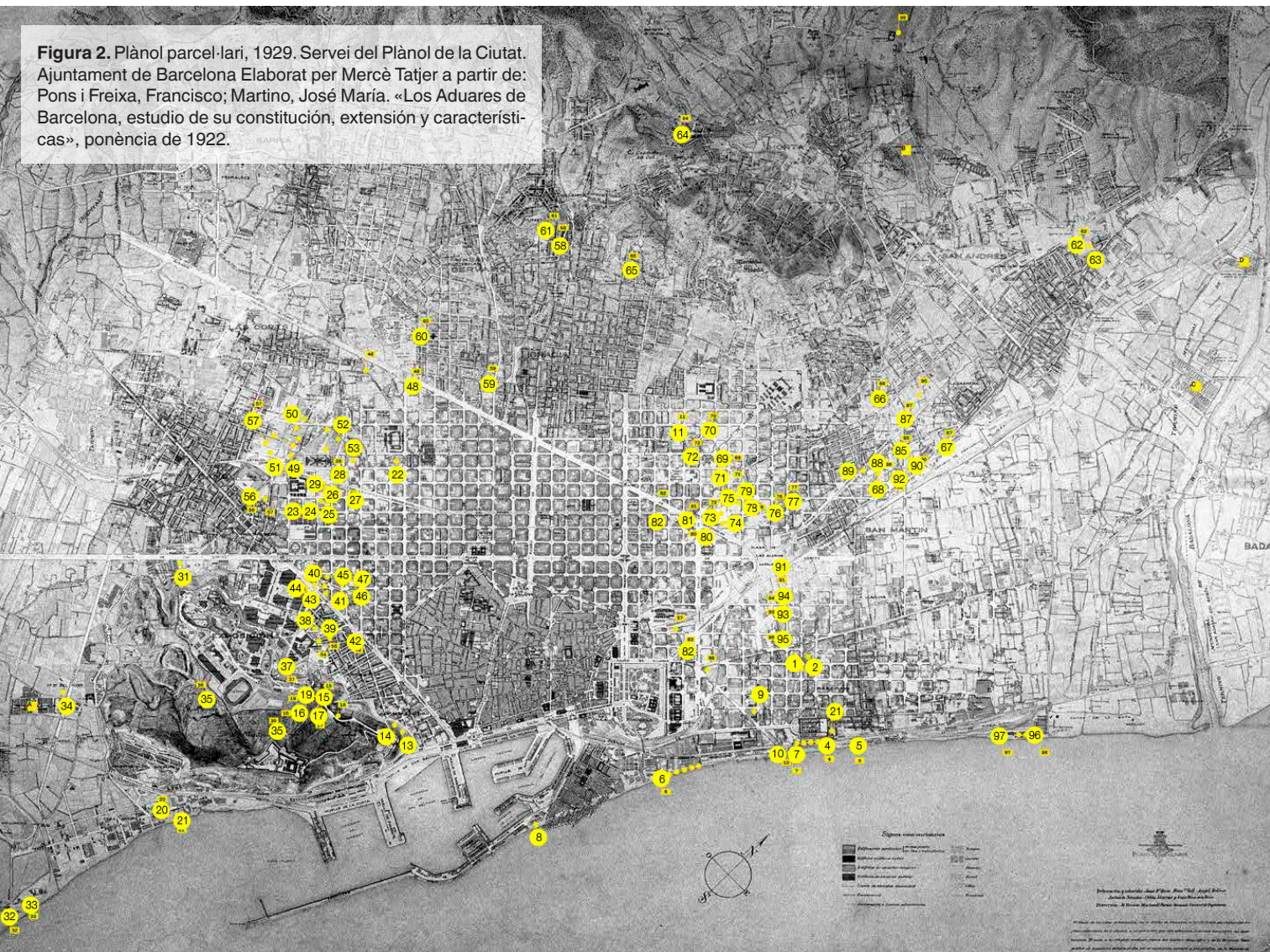
⁵ Grup d'Arquitectes i Tècnics Catalans per al Progrés de l'Arquitectura Contemporània. Moviment arquitectònic desenvolupat a Catalunya als anys 30 en el context de la Segona República i del govern autònom de la Generalitat, organisme decidí pel desenvolupament de l'arquitectura moderna i racionalista que aquest grup d'arquitectes realitzava.

⁶ Traducció pròpia.

4. La primera onada d'immigració del segle XX: neix el barraquisme

Figura 2. Plànol parcel·lari, 1929. Servei del Plànol de la Ciutat. Ajuntament de Barcelona. Elaborat per Mercè Tatjer a partir de: Pons i Freixa, Francisco; Martino, José María. «Los Aduares de Barcelona, estudio de su constitución, extensión y características», ponència de 1922.

Al segle XX es va generar a Barcelona un augment demogràfic descomunal que va fer créixer la ciutat a marxes forçades. Tan forçades, que no es va saber ni voler afrontar el problema emergent dels nous ciutadans que contínuament arribaven a la ciutat: el dret a l'habitatge.

Molts d'ells encara procedien de terres catalanes, de Valencia i d'Aragó; però ara, casi totes les regions espanyoles tenien representació a Catalunya, en especial Murcia i Almeria. (Candel, 1965). Van començar a arribar a Catalunya entre els anys 20 i 30, coincidint amb la dictadura de Primo de Rivera (1923-1930) i motivats per la feina que generava la construcció d'obres públiques com el Metro i la preparació de l'Exposició Internacional del 1929. Segons Francisco Candel (1965), es calculava que cada any venien a Catalunya de 25.000 a 30.000 d'aquests immigrants, que ell anomena “els immigrants d'ahir”⁷.

Bona part d'aquests nouvinguts van trobar-se sense accés a l'habitatge –entre el 1910 i el 1920, per cada 123.041 nous habitants, només es construïen 18.604 allotjaments (García, 1974)– degut a l'absència d'una política que regulés aquest problema; a la falta de recursos públics; a una industrialització encara endarrerida del sector de la construcció; a la carència de lloguers i habitatges populars i assequibles; juntament amb la manca de possibilitats econòmiques per part dels immigrants. (MUHBA, 2008)

Les solucions trobades pels propis nouvinguts foren l'opció del rellogat o bé optar per construir-se una casa amb les pròpies mans. Així és com van néixer els primers nuclis barraquistes, fruits de la necessitat d'habitatge. Cal tenir en compte que d'autoconstruccions i barraques ja n'hi havia de forma més o menys puntual abans del barraquisme al qual ens referim, en forma de casetes d'hortet o petits nuclis pescadors que responien a una necessitat pràctica, vinculada a una activitat o feina.

Els primers nuclis de barraques que es van formar són principalment els de la muntanya de Montjuïc; el conjunt barraquista de Magòria (situat davant de l'estació amb aquest nom, a l'ex-

---

⁷ Terme emprat per Francisco Candel a *Els altres catalans*, diferenciant entre les dues onades d'immigrants que vingueren a Catalunya, posant com a línia divisòria els tres anys de Guerra Civil Espanyola. Així, tot i que és conscient que la immigració a Catalunya ha sigut constant al llarg del segle XX, diferencia entre els “immigrants d'ahir”, és a dir, la generació que arribà als anys 20-30, i els immigrants d'avui, que començaren a arribar als anys 40 fins a l'actualitat en que es va publicar el llibre, el 1964.

trem de la Gran Via de les Corts Catalanes més proper al Llobregat i que s'estenien fins al *Sant Jordi* de bronze de l'escultor Josep Llimona); un nucli situat on hi ha la presó Model; darrere de l'Hospital de Sant Pau; a Verdum; a Can Baró; al Somorrostro..., entre d'altres nuclis que anaven sorgint amb la constant vinguda d'immigrants. (Candel, 1965)

Segons les dades estimades proporcionades a l'exposició *Barraques. La ciutat informal* (juliol de 2008 al febrer de 2009), presentada pel Museu d'Història de Barcelona, es pot observar el creixent augment de barraques a la ciutat:

1914: 1.200 barraques

1922: 3.860 barraques

1929: 6.000 barraques

Teresa García Castro de la Peña descriu el perfil d'aquests "immigrants d'ahir" a l'estudi *Barrios barceloneses de la dictadura de Primo de Rivera* (1974: 83) d'aquesta manera:

El nivel social y profesional de esta población resultaba prácticamente uniforme. Esencialmente eran grupos sociales pertenecientes al lumpen-proletariado y al proletariado menos calificado. En su mayoría eran obreros que trabajaban en calidad de peones; otros –los que residían en los núcleos de la playa “La Farola”, del distrito VII, “Somorrostro” y “La Mar Bella”, en el I, así como en la barriada de Belén, en el IX –se dedicaban a la pesca, y, por último, un amplio sector de población activa se ocupaba en la venta ambulante o en ínfimas y míseras industrias, instalando alrededor de la barraca su pequeño taller.

5. La segona onada d'immigració: consolidació del barraquisme

Figura 3. Barraques a Montjuïc, dècada del 1950.
Ajuntament de Barcelona.

Figura 4. Barri del Camp de la Bota, 1979. R. Calvet. Damunt del que havia estat aquest barri ara hi ha la depuradora del Besòs i el Fòrum.

La Guerra Civil Espanyola va ser un parèntesi del flux d'immigrants que venien a Catalunya. A partir dels anys quaranta, en un context de postguerra i dictadura franquista, l'arribada massiva d'immigrants torna a revifar i a augmentar, però ara ho fa en un entorn de misèria molt més extrem. Si els immigrants de la primera onada arribaven a Barcelona en busca de la feina que l'Exposició Internacional del 1929 i la construcció del Metro generava, els immigrants de la segona onada simplement fugen de la misèria i la fam.

L'interval de duració d'aquesta segona immigració va ser molt més prolongat que el de la primera, de manera que a mitjan anys seixanta es calculava una arribada a la província de Barcelona de 45.000 immigrants l'any, 20.000 dels quals anaven a parar a la ciutat de Barcelona. (Candel, 1965)

Provenien especialment d'Andalusia, una terra on la fam va fer mobilitzar milers de persones. Candel fa una descripció d'aquest context a *Els altres catalans* (1965: 117):

Estas inmigraciones de los años cuarenta, son las que los andaluces llaman las del “año del hambre”. Se refieren al invierno 1941-1942. En toda España se enseñoreaba el hambre propia de la postguerra. Era cuando el pan de maíz, las cartillas de racionamiento y el estraperlo. Pero en Andalucía, donde imperaba y sigue imperando el caciquismo, fue algo alarmante. La gente vivía con un puñado de olivas. Conque, todos a Cataluña, sobre todo a Barcelona, donde los que aquí estaban les habían dicho que esto era América. Y debía de serlo, pues hasta los gallegos, que siempre emigraron hacia aquellas tierras, vinieron para acá.

La misèria del món rural va fer arribar a Barcelona milers de persones que van trobar-se amb el mateix problema que els immigrants de la primera onada, la falta d'habitatge. Però, a diferència dels anomenats “immigrants d'ahir”, els “nous” immigrants o –utilitzant els termes de Francisco Candel– els “immigrants d'avui”, van trobar uns nuclis de barraques ja creats. Així que, davant la necessitat, van ampliar-se nuclis barraquistes com el Somorrostro, el Bogatell, el Camp de la Bota, el barri de Pequín o Montjuïc, tot i que també en van néixer de nous, com el de la Perona –a la Ronda de Sant Martí, entre el carrer Espronceda i la Rambla de Prim–, els de la muntanya del Carmel, a la Riera Blanca i a les barraques de la Diagonal i de Santa Gemma –a l'actual Avinguda Diagonal, plaça de Maria Cristina i carrer Capità Arenas–. A Montjuïc també es van formar nous barris barraquistes com el de Les Banderes. (Candel, 1965)

Segons les dades proporcionades a la guia d'història urbana *Barraques/BCN* (Carnicer, Grimal i Tatjer, 2011: 1) “el barraquisme arriba al punt màxim amb unes 20.000 barraques que aixoplugaven entre 70 i 100.000 persones, prop d'un 7% de la població de la ciutat al final de la dècada dels seixanta”. Així és com es va consolidar a Barcelona la ciutat de barraques, la ciutat informal, el fenomen urbanístic nascut de la no-planificació, de l'espontaneïtat i de la necessitat d'habitatge.

6. La barraca: el barraquisme horitzontal

La barraca ha sido el desesperado anhelo de unas gentes que a todo trance han preferido quedarse en una tierra que no es la suya, aguantando el tipo en condiciones pésimas, pero condiciones siempre mejores que las de los lugares que abandonaron. (Candel, 1965: 187)

Així descrivia Candel aquest habitatge infrahumà, que acull a una societat que fuig de la seva terra natal amb l'esperança d'una millor vida. I sí, la majoria d'aquests immigrants van trobar una feina però no un habitatge, de manera que van optar per l'autoconstrucció allà a on es pogués o fins i tot, en alguns casos, la desesperació era tanta que van arribar a ocupar coves.

Els materials de construcció van ser els propis de rebuig i maçoneria lleugera, com fustes, cartró cuir, uralita, xapes i maó. Les de maó i ciment, fang i pedra, eren blanquejades amb calç, com a Andalusia anomenades com a barraques “d'obra” o “semibarraques”. (Candel, 1965)

Basant-nos amb la descripció que en fa Candel a *Els altres catalans* (1965), algunes eren espaioses, però la majoria eren molt petites, tenint en compte que hi havia de viure una família sencera, que generalment constava de nombrosos fills. La manca d'espai, significava l'absència d'intimitat, ja que en el millor dels casos, les barraques constaven de només tres habitacions, una per als pares, una segona per a altres familiars com podrien ser els sogres, i la tercera, per als fills. A més, no solien haver-hi portes sinó que la seva funció la realitzaven cortines, o ni això. Per tant, ja de ben petits, qüestions com el sexe eren presents a la realitat diària de molts d'aquests nens i nenes, i la promiscuïtat dels matrimonis una realitat recurrent.

A l'estiu eren com forns, mentre que a l'hivern eren gèlides. Tanmateix, la inestabilitat estructural per la precarietat dels materials constructius les feien fràgils, incòmodes i perilloses en cas de vent i pluja.

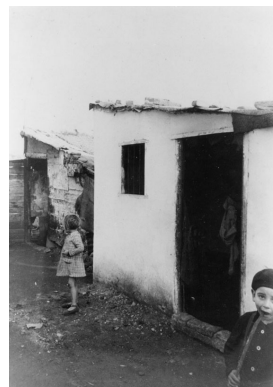

Les condicions dels barris on es van anar acumulant aquestes construccions eren zones suburbials, generalment allunyades de l'entramat urbà de la ciutat, amb falta dels serveis i infraestructures bàsiques com la instal·lació d'aigua i d'electricitat. La manca de transport i comunicació també era recurrent i les condicions higièniques eren mínimes.

En alguns barris es va intentar “solucionar” la falta d'aigua instal·lant una font al centre de la zona per evitar els llargs desplaçaments diaris. Pel que fa a la llum, amb la instal·lació elèctrica dels carrers, va arribar de forma progressiva a algun d'aquests nuclis, de manera que van poder fer arribar l'electricitat al seu habitatge, això sí, sempre acompanyat del corresponent comptador, que en algun dels casos es van cobrar preus abusius. A les barraques que disposaven d'electricitat hi sorprenia la presència d'un televisor entre tanta misèria, i és que, com el mossèn Jaume Cuspinera diu al llibre de Candel (1965: 189): “–Solo tienen dos alternativas: o matarse o rebelarse. Optan por el camino de en medio: comprarse un televisor.”

La carència de vàter era un problema greu que a vegades se solucionava amb la construcció d'un improvisat forat profund al terra o sinó utilitzant un recipient que posteriorment es buidava a l'abocador més proper, zones que es convertien en nuclis de brutícia i infeccions.

A mesura que el fenomen del barraquisme augmentava, els intents de les autoritats de la ciutat per frenar l'alçament de noves barraques va fer que moltes de les construccions es fessin de nit i a corre-cuita, generant uns habitatges heterogenis i precaris que s'aglomeraven creant un entramat esquizofrènic de carrerons que sorgien de la improvisada construcció.

Figures 5, 6, 7, 8, 9 i 10. Barraques.

7. L'especulació darrere el barraquisme horitzontal

En un primer moment, l'arribada dels immigrants va significar la creació espontània de les primeres barraques, conformant els primers nuclis barraquistes a la ciutat de Barcelona. Però davant la regular i constant vinguda d'immigrants, es va anar creant un negoci especulatiu entorn l'habitatge i el terreny.

Teresa García Castro de la Peña (1974: 83) descriu així les condicions especulatives en què ja es veien sotmesos els immigrants que arribaven en la primera onada migratòria dels anys 20 i 30:

Muchas de estas viviendas eran objeto de fuerte especulación. El propietario arrendaba el terreno, y el arrendador construía las chabolas negociando y alquilándolas. Los alquileres eran altamente abusivos, ya que oscilaban entre 15 y 75 pesetas mensuales, mientras que el sueldo de un peón era aproximadamente de unas 130 o 150 pesetas mensuales. La superficie habitable comúnmente en estas barracas era de 25 m cuadrados. Ello refleja la fuerte presión ejercida sobre estas familias de escasos recursos, y más aún si comparamos estas cifras con las disposiciones oficiales sobre viviendas económicas vigentes en aquellas fechas, las cuales establecían que el alquiler no debía exceder de 45 pesetas mensuales en una superficie de 60 a 70 m cuadrados con un mínimo de equipamiento.

Candel (1965: 201-202) explica el procés especulatiu que es va anar generant i com va evolucionar amb la consolidació del sector industrial després de la guerra:

Se levantaba una colonia de barracas en un lugar que los barraquistas creían más o menos conveniente. Un día se presentaba el dueño del terreno y se encontraba con aquello. Goloso, veía que aquello era un negocio y les cobraba un arrendamiento, tanto al mes. Más tarde llegó la ola industrial. Los terrenos subieron de precio. Entonces, los propietarios, a quienes ofrecían una fortuna por aquellas tierras, se volvían locos queriendo desalojar a los de las barracas, y empezaba

la pugna. Generalmente les tocaba indemnizar, una indemnización acomodaticia. [...] Muchos inmigrantes de antes de la guerra, de haber presentado la actual expansión de Barcelona, hubieran comprado terrenillos de los que circundaban sus Casas Baratas. Hoy, dicen estos antiguos inmigrantes, mis tíos entre ellos, seríamos millonarios. Terrenos, por ejemplo, que en los años cuarenta y ocho valían a 6 pesetas palmo, hoy valen a 125 pesetas.

En aquest últim fragment citat és desesperançador veure com fins i tot els immigrants que van arribar a Catalunya abans de la guerra es penedien de no haver fet negoci de la revalorització del terreny i de la necessitat d'habitatge dels nouvinguts, una necessitat que ells mateixos van patir en el seu moment. Així doncs, la reflexió de Candel és prou encertada: “La gente pobre debería estar más unida que los poderosos. Y no es así.” (1965: 189)

L'especulació i les estafes van ser tantes i en tants formats, que fins i tot van ser motiu del naixement d'un nucli de barraques, el de Santa Engràcia (1964-1983), situades a l'actual Plaça d'Àngel Pestanya, al barri de la Prosperitat del districte de Nou Barris. Resulta que un constructor va vendre els mateixos pisos a diversos compradors. La primera reacció dels afectats fou ocupar els pisos però poc després es va anar envaint el solar buit delimitat per aquests pisos, anomenat Pla de Santa Engràcia, on van sorgir les barraques, habitades bàsicament per gitanos.

Figura 11. Barraques del Pla de Santa Engràcia. Kim Manresa.

Figura 12.
Barraques del Somorrostro

8. Solucions al barraquisme

Des dels inicis del barraquisme, les autoritats municipals, enlloc d'afrontar l'arrel del problema determinant una actuació concreta i contundent que posés fi al barraquisme i oferís una alternativa d'habitatge digne als seus habitants, va anar posant múltiples i diferents pedaços en forma de solucions parcials que es centraven en frenar el creixement del barraquisme –mitjançant el cens de barraques o impedit l'arribada d'immigrants– o en l'eliminació agressiva de barraques i la conseqüent reubicació dels seus habitants.

8.1. Les primeres solucions: eliminació de barraques i reallotjament a les Cases Barates

A la primera onada migratòria dels anys vint i trenta, les autoritats municipals es van caracteritzar per la manca de polítiques que aportessin solucions i alternatives al barraquisme creixent a la ciutat. Només es produïa una forta actuació quan calia eradicar certs nuclis barraquistes per un interès d'urbanització planificada de la ciutat que, paradoxalment, no contemplava acollir aquesta realitat social. És el cas de les barraques de Montjuïc i Magòria, eliminades en gran part per l'Exposició Internacional celebrada el 1929. La construcció d'aquest immens recinte, que va incentivar la vinguda d'aquests immigrants i que va donar feina a molts d'ells, ara els deixava sense habitatge.

L'actuació de l'Ajuntament va consistir en l'eliminació de barraques i en el reallotjament a les anomenades Cases Barates, 2229 habitatges dividits en quatre polígons situats a diferents zones de la ciutat: el grup de cases Eduardo Aunós o Can Tunis, al sud-oest de Barcelona, a prop de l'Hospitalet de Llobregat, foren les primeres a construir-se; el grup Ramón Albó, a l'actual barri de Can Peguera, situat a la falda del Turó de la Peira, al districte de Nou Barris; el grup Baró de Viver, que avui dona nom al barri del districte de Sant Andreu; i el de Milans del Bosch, a l'actual barri del Bon Pastor, també a Sant Andreu. (*La ciudad horizontal*, n.d.) Tot i així, gran part dels barraquistes es van instal·lar a altres nuclis de barraques ja existents, com al Somorrostro o al Camp de la Bota, que justament van créixer als anys 30 per aquest fet.

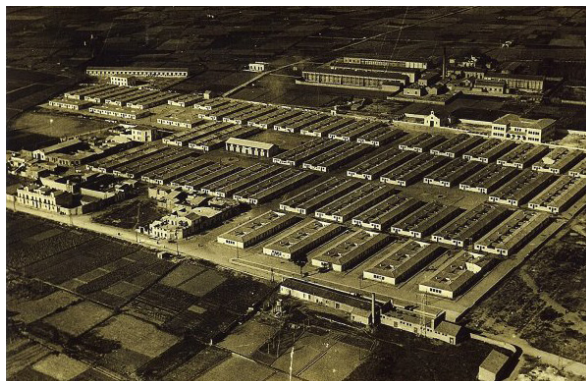
Les Cases Barates tenen el seu origen en el marc de la *Llei municipal sobre Cases Barates* del 1921 que intentava fomentar l'habitatge popular amb la cooperació dels municipis i l'Estat. Tal com explica García Castro de la Peña (1974), per posar en pràctica aquesta llei, es va promulgar el Reial Decret n. 215 del 3 de febrer de 1927, pel qual es va crear el Patronat de l'Habitatge de Barcelona, amb l'objectiu de construir habitatges populars que permetessin reduir el nombre de barraques existents en tot el terme municipal i especialment en els vessants de la

muntaña de Montjuïc, on es realitzava la construcció de les instal·lacions i jardins per a l'Exposició Internacional del 1929. Aquesta entitat no posseïa solvència financera, de manera que el 9 de gener de 1928 es va recórrer a l'Ajuntament pel seu aval. El Patronat de l'Habitatge de Barcelona, al cap de quatre mesos, va transferir tots els seus poders, excepte els d'inspecció, a una empresa privada que acabava de néixer, anomenada Fomento de la Vivienda Popular S.A.. Aquesta entitat va ser la que va dur a terme la construcció dels quatre grups de Cases Barates. Les cases solien ser d'una o dues plantes i eren habitatges unifamiliars, distribuïts de forma homogènia i monòtona, conformant un mapa amb carrers estrets i una recurrent absència d'espais verds que s'explicava pel desesperat aprofitament del terreny disponible.

Francisco Candel, contínuament citat, va néixer a València però des dels dos anys la seva família i ell es van traslladar a Barcelona. Va ser una de les múltiples famílies barraquistes de Montjuïc que va passar a viure a les Cases Barates Eduardo Aunós:

Los barraquistas de Montjuïc y Magòria, la mayoría, fueron a parar al grupo de Casas Baratas de Can Tunis llamado de Eduardo Aunós y, cuando la guerra, probablemente ya cuando la República, de Ferrer y Guardia. No tuvieron que pagar adelanto ni traspaso alguno. ¡Maravillosos tiempos! Los alquileres eran de 33 pesetas al mes las casas que hacían esquina y de 32 las que no. Esto fue en el año 29, el mismo año en que se inauguró la Exposición.” (1965: 49)

Figura 13. Paco Candel a les Cases Barates Eduardo Aunós (Can Tunis). **Figura 14.** Cases Barates Milans del Bosch (Bon Pastor), 1932. **Figura 15.** Cases Barates de Ramón Albó (Can Peguera), 1929-1930. **Figura 16.** Cases barates de Baró de Viver. S'aprecia la cobertura de la Ronda Litoral coneguda com la “Llosa”, dècada del 1990.

Referint-se a les cases Barates de Can Tunis:

Eran veintiuna calles a un promedio de veintiocho o treinta familias por calle. Más de seiscientas familias –sin contar los probables realquilados– en las que solo había tres o cuatro catalanas. Posteriormente se levantaron más barrios. En ellos, el elemento catalán continuó escasamente representado. (1965: 55)

Ell mateix, analitza l'assentament de les Cases Barates com una incursió, una invasió d'uns contorns de Barcelona en que hi existia una realitat autòctona tradicional, que eren artesans, menestrals, obrers de fàbriques veïnes, petits botiguers, però també pescadors –com és el cas de Can Tunis– i pagesos –com els antics propietaris de masies situades a la plana de la Marina, de Montjuïc fins al Prat– que van anar desapareixent per acabar convertint-se en una barris poblats principalment per immigrants. Per tant, els nous barris no contemplaven la inserció immigrant a la societat i cultura catalana, sinó que destruïen una part concreta de l'autòctona, que en aquell moment ja no interessava perquè es veia com a residual i antiquada, per ser reemplaçada per la nouvinguda, que ocupava d'un dia per l'altre uns espais que sovint quedaven aïllats i al marge de la realitat cultural de la ciutat, creant-se així dues realitats ben diferencials que conviuen en un mateix moment i ciutat: l'autòctona catalana –tant burgesia com classe mitjana i baixa–, i la immigrant espanyola, sempre proletària i humil. Es produïa un distanciament físic, una separació geogràfica en que les zones més allunyades del centre de la ciutat com raval i zones industrials eren ocupades per la immigració barraquista, mentre que el sector elegant i l'autòcton residia al centre de la ciutat.

L'any de l'Exposició Internacional, el 1929, el Patronat de l'Habitatge indicava que hi havien 6.478 barraques a Barcelona, disperses per Montjuïc, Hortafrancs, Barceloneta, Horta i Sant Andreu (Candel, 1965).

Tal com es pot observar, Montjuïc era un dels assentaments barraquistes principals. L'eliminació de barraques i el real·lotjament dels seus habitants a les ja esmentades Cases Barates no va ser suficient. El problema del barraquisme persistia en una muntanya on es feien vertaders esforços per acabar amb aquella realitat que precipitadament era substituïda pels palaus i jardins de l'Exposició Internacional d'aquell mateix any. Així que, davant la impossibilitat d'eliminar totes aquelles heterogènies construccions que enlletgien l'espai, a les portes de la inauguració de l'Exposició, la solució va ser ocultar i amagar el problema. Es va optar per construir un mur enorme que es prolongava per la carretera de l'Estadi i el passeig de Miramar i aïllava les barraques dels visitants de l'Exposició, només deixant dos accessos a la zona barraquista (Ajuntament de Barcelona, 2015). Aquesta tàpia, aquesta separació i aïllament físic, representa de forma metafòrica i literal el greu distanciament entre les dues realitats socioculturals de Barcelona que anteriorment distingíem. Era una fórmula recurrent que empraven les autoritats en diferents moments per intentar ocultar una altra Barcelona de la qual s'avergonyien, perquè no feia res més que evidenciar les incompetències polítiques, urbanístiques i socials que es contradeien amb l'excés, la imponentia i la monumentalitat de la ciutat que es mostrava internacionalment.

Figura 17. Les barraques de Can Valero amb el Palau Nacional al fons, anys 60.

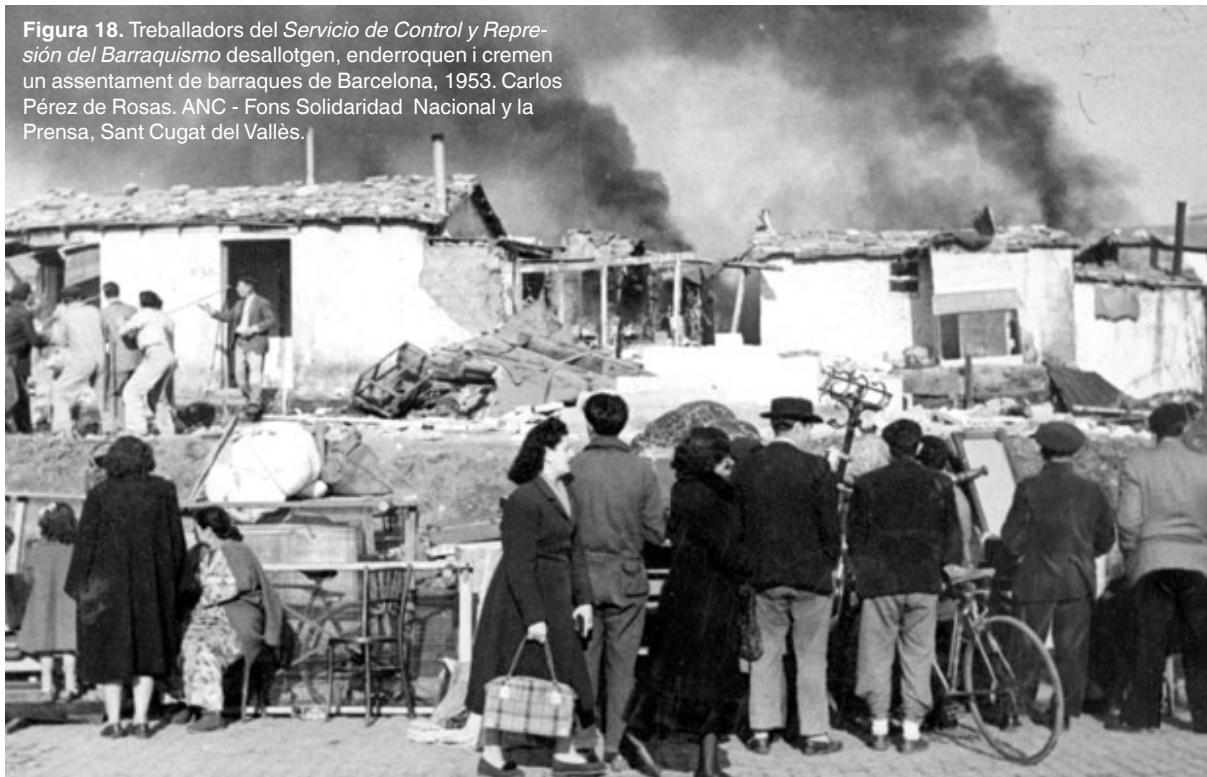

8.2. Les solucions al barraquisme després de la Guerra Civil Espanyola: Servei de Repressió del Barraquisme i espais d'acollida temporal

Un cop finalitzada la Guerra Civil Espanyola, quan es va decidir afrontar de nou el problema creixent del barraquisme, ja era massa tard. No és fins el 1949 que l'Ajuntament va crear el Servei de Repressió del Barraquisme, que actuava de forma agressiva i repressiva enderrocant les barraques que no estaven censades –s'indicava clavant a la porta de la barraca una placa de llauna amb el número del cens atorgat per l'ajuntament– i retornant les persones nouvingudes a les seves poblacions d'origen. Tal com s'explica a *Las casas del Desgobierno* (Babí, 2016) es controlaven les estacions i, si la gent que arribava no portava algun document que acredités que tenia feina a la ciutat o bé algun familiar seu –ja resident i documentat– responia per ell, els internaven al Palau de Missions fins que se'ls retornava al seu lloc d'origen.

El Palau de les Missions de Montjuïc era el destí de molts immigrants i barraquistes desallotjats, ja que el 1953 es va instaurar com a Centre de Classificació d'Indigents. Els agents del Servei de Repressió del Barraquisme arribaven amb uns camions als nuclis a desallotjar i traslladaven els barraquistes, primerament, al Pavelló de Missions, on s'hi estaven de forma transitòria, fins que eren portats a l'emplaçament definitiu que se'ls assignava. Grans infraestructures construïdes també per l'Exposició Universal del 1929 com el Pavelló de Bèlgica –el palau que representava aquest país a l'Exposició Universal– o l'Estadi de Montjuïc, també van realitzar aquesta funció d'acollida, en principi provisional i temporal, i que responien també a algunes situacions d'emergència, com ara inundacions i esllavissades que havien destrossat nuclis barraquistes sencers. Són infraestructures que representen la contradicció urbanística constant de com s'actuava a la ciutat, desallotjant i eliminant les barraques per acollir unes infraestructures monumentals per un esdeveniment carismàtic per a la ciutat que, al final, es rehabilitarien per tornar a acollir la realitat que havien intentat suprimir.

Figura 18. Treballadors del *Servicio de Control y Represión del Barraquismo* desallotgen, enderroquen i cremen un assentament de barraques de Barcelona, 1953. Carlos Pérez de Rosas. ANC - Fons Solidaridad Nacional y la Prensa, Sant Cugat del Vallès.

Figura 19. Palau de les Missions de Montjuïc.

8.3. Les solucions en l'època del desenvolupisme: polígons d'habitatge social i barris perifèrics. Neix el barraquisme vertical

Figura 20. Barri de la Verneda, Barcelona, 1963. Eugeni Forcano. AEF, Barcelona.

El 1959 el govern espanyol aprova el decret llei per a “una nueva ordenación económica”, conegut com el Pla d'estabilització, que va suposar una progressiva liberalització econòmica del país, equiparant-se a la resta de l'Europa occidental. (Huertas, Fabre i Huertas, 2006)

El desenvolupament d'un mercat de l'habitatge més àgil, degut a un *boom* econòmic i a l'inici de les polítiques d'habitatge social, va impulsar la creació dels polígons d'habitatge de promoció pública, construïts a la perifèria urbana del municipi i a altres municipis de la metròpoli com els polígons de Sant Adrià del Besòs, Badalona, Esplugues, Cornellà, el Prat, Sant Boi, Hospitalet, Cerdanyola i Terrassa, entre d'altres. Aquests barris de nova construcció eren la solució urbanística al problema de l'habitatge que hi havia a Barcelona, de manera que entre el 1949 i el 1990 es produeix una intensa eliminació dels barris de barraques i el consegüent reassentament dels seus habitants a aquests polígons perifèrics.

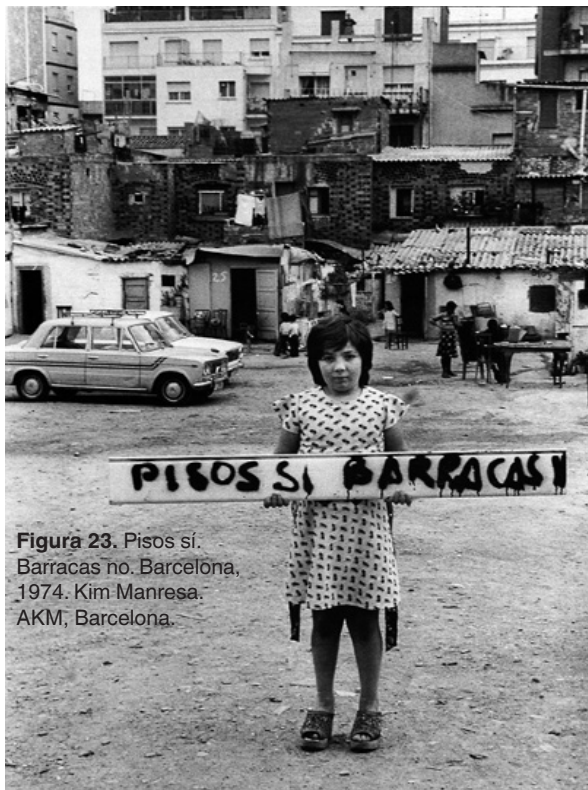
Lamentablement, l'especulació de l'habitatge i del terreny van persistir, de manera que la precarietat i la marginació no van abandonar aquesta població. El barraquisme persistia, però ara era formalment diferent. Ja no s'estenia horitzontalment pel front marítim, ni per la muntanya de Montjuïc, ni pels turons que envoltaven la ciutat, sinó que ara ocupava les parts més allunyades i perifèriques de Barcelona i les poblacions més properes a aquesta, dibuixant un barraquisme vertical en forma de monoblocs gegants, homogenis, impersonals, grisos i tristos.

Figura 21. Pas de vianants a la Torre del Baró per a travessar l'avinguda Meridiana, Barcelona, 1969. Ramon Manent. ARM, Mataró.

Figura 22. Intervenció ciutadana a l'anomenat Paseo de Baldosa de Bellvitge davant l'amenaça de construcció de més blocs de pisos. L'Hospitalet de Llobregat, dècada de 1970. Miguel Segovia Aparicio. CEH.

Figura 23. Pisos sí. Barracas no. Barcelona, 1974. Kim Manresa. AKM, Barcelona.

Tal com explica Scarnato (2016: 20), la legalitat Espanyola d'aquells anys permetia la fàcil lucració en el mercat immobiliari: "En el caso específico de Barcelona, la ola desarrollista de grandes infraestructuras básicas fue capitaneada por el alcalde Josep Maria Porcioles, en el cargo desde 1957 hasta 1973, cuya gestión dio origen al término «porciolismo», entendido como sinónimo de especulación agresiva." L'especulació i la creació dels barris perifèrics van anar acompanyats de la reacció veïnal que tenia els seus orígens en els diferents moviments veïnals i les cooperatives d'habitatge formades en els barris barraquistes. L'acció veïnal fou clau per reivindicar millores en aquests barris obviats per un govern que no atenia a les seves necessitats, però que no tingué poder legal per fer-hi front fins a la Llei d'Associacions del 1964.

Permitiendo dichas asociaciones, el régimen pretendía extender el control político y social incluso a la cotidianidad de los barrios, pero no fue así y, nada más constituirse, las asociaciones emprendieron luchas por cuestiones urbanísticas, un terreno en el cual la dimensión cívica estaba seriamente amenazada y cuyo carácter reivindicativo era difícil de sancionar por parte de las autoridades, al tratarse de una cuestión objetivamente medible. [...] Las asociaciones fueron una fuerza política tan incisiva que llevó a la dimisión, en 1973, del alcalde Porcioles, acusado de permitir la agresión urbanística en los barrios del Carmel y Torre Baró. (Scarnato, 2016: 24-25)

El panorama urbà d'aquell moment es distribuïa, segons el llibre *Suburbios 1957* citat per Candel (1965), en un total de 177.000 persones que habitaven les zones suburbials barceloneses aquell any 1957, de les quals, unes 66.000 vivien en 12.494 barraques i semibarraques; 46.298 en blocs aïllats d'habitatges que composaven uns 6.477 pisos; i la resta, en zones més o menys urbanitzades.

Així, Barcelona va experimentar una sobtada expansió territorial i urbanística centrada en la perifèria de la ciutat i que, amb l'excusa d'eradicar el barraquisme persistent, van emergir uns interessos subjacents vinculats, per una banda, a l'especulació econòmica del terreny i del sector de la construcció, i per altra, a una voluntat política d'expansió urbanística planificada que suposava l'eliminació de les anàrquiques construccions de barraques.

Els massius reallotjaments es van dur a terme sota l'aparença de plans urbanístics, com el "Pla d'Urgència Social" de l'any 1958 o el "Pla de la Comissió d'Urbanisme de Barcelona" el 1961. La gestió pública dels suburbis va recaure en el Patronat Municipal de l'Habitatge i l'Obra Sindical del Hogar. Segons les dades extretes del llibre *Barcelona ¿a dónde vas?* (Martí i Moreno, 1974), el primer organisme va edificar a Barcelona uns 18.000 habitatges als barris extrems, mentre que l'Obra Sindical del Hogar, uns 30.000, situats als suburbis més extrems i als municipis de la comarca. Tots aquests habitatges es caracteritzen per ser construccions de baixa qualitat degut a les pressions constructives i per estar situats en barris amb falta d'infraestructures i serveis vitals, alguns d'ells insalubres, incomunicats pel que fa al transport, amb carrers sense asfaltar i amb carència de zones verdes. Això sí, responien a una estètica i model urbanístic pretesament modèlic i racional.

L'OSH (Obra Sindical del Hogar) actuava des del 1963 a través de les anomenades Unitats Veïnals d'Absorció (UVA), que suposaren la creació de “bloques de pisos de una estética franquista y baja calidad que se levantaron principalmente en los extremos y las afueras de la ciudad.” (Sánchez, 2017). Fent referència de nou al llibre de Francisco Martí i Eduardo Moreno, ens presenten les UVA com l'alternativa a la fase violenta del Servei de Repressió del Barraquisme, caracteritzades per generar unes construccions amb manca de rigor constructiu i urbanístic que creava uns habitatges tan deplorables que podien classificar-se sota el concepte de “infra-viviendas”. També es fa referència a les VOT (Viviendas de Ocupación Transitoria) “promocionadas por el Patronato Municipal de la Vivienda, que se utilizan para dar algún albergue a los expropiados sin casa.” (1974: 123).

Segons explica Juli Cuéllar en el capítol *La Barcelona de Porcíoles: La polèmica transformació de la ciutat a la Gran Barcelona* (Castellet et altres, 2006: 152):

Tot i això, només un 16% del total de 170.000 habitatges construïts als anys seixanta varen ser de promoció pública. Per tant, el veritable creixement urbanístic vingué de la mà del sector privat (bancs, caixes d'estalvi, financeres, immobiliàries i constructors), que actuaren amb la complicitat de les autoritats municipals. Sota l'imperi de l'especulació, proliferaren els polígons metropolitans, altament densificats amb una mitjana de 1.000 a 3.000 habitatges, amb edificis de gran alçada, situats en terrenys marginals i dependents de les grans xarxes de comunicació: Ciutat Meridiana, parc de la Vall d'Hebron, zona del Patronat Ribas, etc.

Figura 24. Plan de Urgencia Social. Urbanismo pro-vivienda. Barcelona, 1958. Biblioteca de la Universitat Pompeu Fabra.

Figura 25. Trasllat dels barraquistes de Sant Roc als pisos del polígon del mateix barri, Badalona, 1966. Antoni Capella. MB, Badalona.

Figura 26. Cartell publicitari de la constructora Núñez y Navarro, 1977. ASO, Barcelona.

Tot i així, el 1964 feien falta a Barcelona i comarca uns 90.000 habitatges, tenint en compte que se'n construïen uns 12.000 per any a Barcelona ciutat, sobre els 18.000 que es necessitarien construir, mentre que a la comarca, uns 3.000 o 4.000. (Candel , 1965).

Aquest seguit de construccions generen un ampli ventall de tipologies d'habitatges que, depenent de la funció per la qual van ser construïts, reben noms diferents. Candel (1965), fa una distinció per exemple, entre els anomenats habitatges protegits i els habitatges econòmics, referint-se als primers com aquells blocs de pisos que es van donar a alguns barraquistes desallotjats, als quals se'ls va destrossar la barraca, sense pagar cap mena de traspàs, només un mòdic lloguer, com és el cas de les Cases Barates. Segons Candel, es van donar aquest tipus d'habitatges a La Trinitat, La Verneda, Baró de Viver, Can Clos, Polvorí... Formalment, les defineix com "El bloque compacto, amazotado; la colmena, el avispero, el hormiguero. Son casas modestas de dos o tres habitaciones, comedor y cocina siempre juntos." (Candel 1965: 213)

En canvi, els habitatges econòmics serien aquells destinats a acollir l'obrer, en què s'ha de pagar una entrada i un lloguer força elevat i que ocupen les zones suburbials. Els seus llogaters seran a la llarga propietaris. Eren pisos fets també amb materials de baixa qualitat però fets amb certa coqueteria. Es podien presentar en diferents formes, però això sí, eren pisos petits que no superaven els 50 metres quadrats. Candel (1965: 216) en descriu les condicions econòmiques per adquirir-les:

Un anticipo y unas mensualidades más o menos altas, siempre más que menos, durante cinco, diez, veinte años. Hace un tiempo, estas entradas o anticipos aún eran de 3.000 pesetas. Hace un año, 50.000 pesetas y 75.000. Hoy, 100.000. Dentro de unos años, y al paso que vamos, estos precios serán unas gangas.

Pese a estas fabulosas cantidades continúan siendo "económicas", puesto que ocupan los puestos más bajos en el dislocado ritmo del precio de las viviendas.

Les diferents tipologies de pisos, sempre situats a la perifèria de la ciutat, van anar conformant unes grans zones que responien a una política conscient d'aïllar la classe proletària i que ha dut a Francisco Martí i Eduardo Moreno (1974: 119) a parlar de "barris perifèrics", que els equiparen al nivell de les "Hurdes de Barcelona", definint-los com a "puras ciudades-dormitorio destinadas a la reproducción de la mano de obra con el mínimo coste".

Sota la mateixa idea però emprant el concepte de “barri protegit”, Oriol Bohigas, un dels arquitectes més destacats a Barcelona, escribia el 1957 un article anomenat *Elogi de la barraca*, que conforma un dels capítols del llibre *Barcelona entre el pla Cerdà i el barraquisme*, publicat com a denúncia en aquest panorama de voracitat especulativa. Segons l’arquitecte català (1963: 149-155):

A corre cuita hem començat a organitzar nous nuclis amb unes certes proteccions estatals o municipals, però, com sempre, sense un suport polític que justifiqui i enfoqui les solucions. Així, ha aparegut un nou fenomen urbà, el barri «protegit», exiliat de la vida autèntica de la ciutat, en unes condicions físiques i psicològiques que l’emmarquen ben clarament en el més negatiu paternalisme.

I és ben cert, van ser barris en què no importava la opinió ni les necessitats dels seus habitants, que sols responien a la onada especulativa d’aquells anys, que van trobar en la necessitat més vital una possibilitat de negoci.

En aquest mateix capítol, Bohigas discernia els problemes principals sorgits d’aquests “barris protegits”. El primer problema, el terreny, uns espais sense possibilitats clares d’urbanització, sense mitjans de transport, sense una topografia adequada, sense serveis, que no tenen en compte els llargs desplaçaments diaris que els treballadors han de fer fins arribar a la feina i darrere unes activitats especulatives particulars i oficials que no responen a una actuació política eficaç, a un pla d’expropiacions ni a una coordinació econòmica municipal. El segon problema és

Figura 27. Barri de la Trinitat, Barcelona, 1965. Oriol Maspons. MNAC, Barcelona.

l'econòmic, limitat per la malversació i la incapacitat de prioritzar des d'un bon començament els problemes bàsics. Després, topa “amb la mateixa manca de qualitat urbanística i arquitectònica, amb uns tècnics fets malbé per tants anys de conformisme”. Però el problema fonamental és que “no hem comprès pas ben bé què volia dir exactament construir cases per aquesta gent que les necessitava amb urgència dramàtica, si no tenim en compte que necessita també, amb el mateix dramatisme, integrar-se vàlidament a una societat, després del daltabaix d'una emigració.”(Bohigas, 1963: 153).

Aquest creixement territorial va acabar conformant els límits de la ciutat fins a acabar construint la Barcelona que avui coneixem. Aquesta “altra Barcelona” construïda de pressa i corrent, ignorada i marginada igual que el fenomen que el precedia i pel qual va néixer: el barraquisme.

Figura 28. Bellvitge, prototipus de l'espectacular impuls de la construcció a les poblacions properes a Barcelona. ANC-TAF Helicòpters.

8.4. Les solucions per a la Barcelona planificada

Una de les causes que produïa la demolició sense miraments de barraques i el trasllat dels seus habitants als polígons d'habitatge era quan els interessos de la ciutat formal i planificada s'imposaven de nou. Així, cada vegada que el mapa projectat de Barcelona es materialitzava i coincidia geogràficament amb algun nucli de barraques, les autoritats s'encarregaven de la seva eliminació.

Seguint aquest *modus operandi*, el nucli barraquista de Maricel, situat a Montjuïc, va ser enderrocat el 1964 per instal·lar-hi el Parc d'Atraccions de Montjuïc, que va estar en funcionament fins el 1998. Les famílies van ser real·lotjades al Besòs i a barracons construïts per l'Ajuntament a prop de l'assentament de barraques conegut com Tres Pins, que s'estenia fins al peu del castell de Montjuïc.

La construcció del Passeig Marítim va suposar també la progressiva supressió de les barraques del Somorrostro. Tot i que l'acció decisiva que va fer enderrocar de pressa i corrent les últimes 600 barraques que persistien a la platja, va tenir lloc uns dies abans de la celebració d'unes maniobres navals amb presència del general Franco realitzades el 1966. La majoria dels seus habitants van ser traslladats al polígon de Sant Roc, a Badalona.

La construcció de la Ronda del Mig, al 1974, provocava la desaparició del nucli barraquista de l'Hospital de Sant Pau –situat a la ronda del Guinardó amb el carrer Cartagena– els habitants del qual van ser traslladats al barri de la Mina, que va acollir també els antics barraquistes del Poble-sec i del Camp de la Bota. El barri de la Mina, construït pel Patronat de l'Habitatge a mitjan anys setanta dins del terme municipal de Sant Adrià del Besòs, va ser dels últims grans real·lotjaments a un polígon d'habitatge que reunia totes les característiques del barraquisme vertical.

Un altre cas és el de les barraques de Jesús i Maria, a Can Tunis, que ocupaven una zona afectada per la futura Ronda Litoral. Als anys setanta els van traslladar a polígons de Barcelona, Sant Boi i Sant Adrià de Besòs tot i la lluita de la cooperativa d'habitatge que van crear per poder edificar un barri nou a la mateixa zona.

Aquests són alguns casos que exemplifiquen el constant reallotjament d'antics barraquistes als nous barris perifèrics, molts d'ells reunint les característiques sota el concepte de "barraquisme vertical" que progressivament s'anava expandint i consolidant.

Figura 29. Aspecte del Somorrostro, el desaparegut barri de barraques que va existir a la platja, entre la Barceloneta i el Poblenou, des de finals del segle XIX fins al 1966. Al fons, es pot observar la construcció del Passeig Marítim.

8.5. Les solucions per a la Barcelona internacional

Barcelona s'ha desenvolupat de forma més transcendental en vista a l'acollida d'esdeveniments de caire internacional. Igual que a l'Exposició Universal del 1929, el XXXV Congrés Eucarístic Internacional celebrat el 1952 i els Jocs Olímpics del 1992 van significar una motivació política per eliminar el barraquisme, reubicant-lo a un altre tipus de construcció més adient a la ciutat planificada que es preveia.

De fet, la previsió de la celebració dels Jocs Olímpics el 1992 va ser clau per marcar una data límit per eradicar de forma definitiva el barraquisme en el context dels primers ajuntaments democràtics.

XXXV Congrés Eucarístic Internacional

L'any 1952 estava previst a Barcelona la celebració del XXXV Congrés Eucarístic Internacional. Els principals actes es desenvolupaven a l'Avinguda Diagonal, on hi havia un nucli d'unes 200 barraques i algunes coves habitades, ocupades a partir dels anys quaranta. Llavors, eren solars i horts però avui correspon a l'àrea entre els actuals carrers del Capità Arenas, Manuel Girona i Numància, en que el nucli barraquista més dens era prop de l'església de Santa Gemma.

Les autoritats de l'època van decidir que aquelles barraques enlletgien la imatge internacional de la ciutat de manera que van eliminar-les de forma urgent, traslladant els barraquistes a dos polígons d'habitatge allunyats del centre de la ciutat. Un a la falda oest de Montjuïc corresponent a la zona de Can Tunis, als barris de Can Clos i el Polvorí. L'altra, a Verdum, a les anomenades Cases del Governador.

L'operació de neteja va ser un dels exemples de l'enderroc massiu de barraques que també va afectar els nuclis de la Plaça de les Glòries i parts del barri Xino i del Somorrostro, parcialment afectat per una inundació. Pel que fa a les barraques de la Plaça de les Glòries, aquestes van ser brutalment eliminades d'un dia per l'altre, cremades en plena nit pels agents dels "Servei de Control i Repressió del Barraquisme", tal com es narra a *Las casas del Desgobierno* (Babí, 2016).

Un total de 138 persones del nucli barraquista de la Diagonal van ser traslladades a pisos acabats al barri de Can Clos, mentre que la resta, juntament amb els que ocupaven les Glòries i parts del barri Xino i del Somorrostro, va ser reubicada a Verdum, a les diminutes Cases del Governador.

Francisco Candel descriu les condicions en què es va construir el barri de Can Clos a *Els altres catalans* (1965: 174):

En Can Clos se trataba de unas doscientas casas que se levantaron en veinticuatro días. Así salieron. La gente fue a vivir a ellas sin que algunas estuvieran todavía terminadas, aprisa, corriendo, aposentándose de cualquier modo. Los materiales estaban tan tiernos que se mellaban las escaleras. Se argumentará que mejor estas reducidas viviendas que las barracas donde vivían. No sé. Era una forma descarada de engañar a las personas. Al poco tiempo se habían resquebrajado las casas. Entonces, a poner parches y pegotes.

Desgraciadamente estamos viviendo en unos tiempos en que se atiende más a la estética que a la ética, en la que preocupa mucho más la fachada que el interior. [...]

Este fenómeno desmoralizador de atender no a los más necesitados, sino a quienes por razón de estar enclavados en los sitios más visibles podían causar mala impresión en el ánimo del turista o del visitante, lo he visto infinidad de veces en los anales de estos barrios.

Pel que fa a les Cases del Governador, anomenades també "casitas de papel o de cartón", indicant d'aquesta manera la baixa qualitat de les construccions, són descrites de la següent manera per Josep Maria Babí Guimerà (2016: 18-19), que es basa en el testimoni de María Teresa Rodríguez per explicar aquell barri:

En unos terrenos cedidos por el Ayuntamiento de Barcelona, en lo que, en aquellos años era un apartado rincón de la ciudad y antaño ocupados por campos y viñas, el Gobierno Civil mandó construir unos bloques de edificios, en total doscientas seis viviendas y 32 locales comerciales. Cada edificio tenía bajos y cuatro pisos y cada piso, una galería o pasillo con ocho puertas de otras

tantas viviendas. El polígono se hallaba limitado por las calles de Almansa, Viladrosa, Mas Duran y la Via Favència.

A toda prisa se inició la construcción (se realizó en el tiempo récord de dos meses) por parte del Servicio de Evacuación y Construcciones del Gobierno Civil bajo la dirección del arquitecto municipal José Soteras Mauri. Pero el Gobernador Civil y “jefe provincial del Movimiento” Felipe Acedo Colunga (un general del cuerpo jurídico del ejército del aire, enérgico y autoritario) debió considerar que, tratándose de ex-barraquistas no sería prudente hacer alardes de generosidad que viciaran a los ocupantes de las nuevas viviendas y apuró al máximo la calidad de los materiales que a precio de coste salieron a unas 15.000 pesetas cada una.

El hecho es que el ochenta por ciento de las viviendas construidas en 1952 no tenía más de veinte metros cuadrados, el resto oscilaba entre los diecinueve y treinta y cuatro, estos últimos reservados para las familias numerosas. [...]

En esta ínfima superficie se amontaban todas las funciones de una vivienda, es decir, cocina, comedor, sala, dormitorio y sanitario: hijos mayores, con diecisiete años debían dormir en la misma habitación que los padres. Todo ello, lógicamente, en condiciones más que precarias, a base de plegatines.

El barri de Can Clos i les Cases de Governador passen a exemplificar els processos d'especulació urbanística que es van dur a terme durant el franquisme, que va acabar repercutint negativament a les vides dels seus habitants, creant uns habitatges que amb el pas dels anys acabarien sent destruïts per les males condicions en què estaven creats, materialitzant-se aviat en greus problemes estructurals, d'humitat o d'aluminosi.

Figura 30. Cases del Governador, un exemple de l'anomenat barraquisme vertical. Ginés Cuesta. Arxiu Històric de Roquetes.

Figura 31. Passadís interior de les Cases del Governador. Ginés Cuesta. Arxiu Històric de Roquetes.

Jocs Olímpics

No és fins superada l'etapa franquista i els anys de la Transició que amb els primers governs democràtics hi ha una voluntat de modernització de la ciutat, afectada pels trenta-sis anys de dictadura que havien provocat un retard d'eficiència logística i un estancament de valors i pensament respecte al context europeu. (Scarnato, 2016)

Les primeres eleccions municipals després del franquisme, el 3 d'abril de 1979, les van guanyar àmpliament el PSC (Partit Socialista Català), esdevenint Narcís Serra el nou alcalde de la ciutat. Tal com explica Scarnato (2016: 39):

Desde el comienzo de su mandato, Serra tenía muy claro que, si los procesos urbanísticos habían sido los responsables de la decadencia de Barcelona en los últimos dos siglos y medio, era en el urbanismo donde se debía encontrar la clave para que Barcelona fuera la metrópolis mediterránea de referencia a la que aspiraba la intelectualidad del PSC en la década del 1970.

Per tant, l'urbanisme pren protagonisme en aquest moment i s'utilitza com a una eina política per actualitzar la ciutat i els seus habitants al context europeu. El pretext perfecte i el catalitzador de la materialització del nou model de ciutat va ser l'oportunitat de presentar una candidatura olímpica, idea de Joan Antoni Samaranch, que va permetre desenvolupar la reconstrucció de la ciutat i la implantació d'un model cívic socialdemòcrata que culmina amb la celebració dels Jocs Olímpics el 1992 sota el mandat de Pasqual Maragall. Amb aquest esdeveniment, s'instaura el Model Barcelona que va implicar un canvi no només formal en la ciutat, sinó en el pensament i en l'actuació dels habitants. (Scarnato, 2016)

Per primera vegada, hi havia un interès i una voluntat política de fer les coses bé, atenent les necessitats dels habitants i solucionar els diferents problemes sorgits de l'especulació produïda durant el franquisme però, això sí, sense oblidar la meta de la celebració dels Jocs el 1992. Segons el cens del 1974 del Patronat Municipal de l'Habitatge, coincidint més o menys amb el final de l'etapa dels polígons d'habitatge, es va reduir el barraquisme a 1.460 barraques. A partir d'aquest moment, es van efectuar les últimes actuacions d'eliminació de barraques –el 1982 ja se'n comptabilitzaven 1.108– i el juliol de 1989, tres anys abans de la celebració dels Jocs Olímpics, es declarava oficialment l'eliminació definitiva del barraquisme per l'Ajuntament de Barcelona. (MUHBA, 2008)

L'actuació governamental va seguir el patró d'eliminació i reallotjament a polígons d'habitatge, però en certa manera es va procurar que aquestes operacions es realitzessin d'una manera més conciliadora i integradora, procurant la inserció social dels barraquistes. Un intent de fer efectiva aquesta voluntat, va ser la creació de la Comissió Gestora per l'Eradicació del Barraquisme, que pretenia realitzar un procés d'integració social de barraquistes –molts d'ells d'ètnia gitana– abans de ser reubicats als polígons d'habitatge. També el nucli de barraques del Carmel, a través de la seva associació de veïns, va pressionar perquè es construïssin pisos al mateix barri i no es produís el total reallotjament que als anys setanta s'havia començat a produir. Així, el 1984, la demanda es feia real amb el grup d'habitatges conegut com “els pisos verds”.

Tot i així, altres casos com el de la Perona, nucli barraquista que va esdevenir l'assentament més gran de Barcelona a partir del 1971, no va tenir la mateixa sort, ja que es va proposar un projecte de reallotjament poc negociat amb els veïns que finalment no es va efectuar. En conseqüència, es van indemnitzar les famílies que hi vivien perquè tornessin al seu lloc d'origen i es van facilitar pisos de segona mà.

La Perona fou dels últims espais barraquistes eliminats, destruint-se l'última barraca el mateix any que oficialment s'afirmava l'eradica-

Figura 32. Manifestació convocada per l'associació de veïns per aconseguir pisos al mateix barri. Barraques de Francisco Alegre. Barcelona, 1976. Pere Monés.

Figura 33. L'alcalde Pasqual Maragall a l'enderroc de les darreres barraques de Francesc Alegre el 1990. Arxiu Juan Valgañón.

ció total del barraquisme. Un barraquisme horitzontal que havia nascut a principis de segle i que ara es veia suposadament eliminat, tot i que realment s'havia transformat adquirint noves i múltiples formes que significativament corresponien a les solucions i alternatives que al llarg dels anys s'havien anat proposant per a la supressió del barraquisme. Per tant, el barraquisme no era eliminat sinó perpetuat en les Cases Barates, els polígons d'habitatge perifèrics, les Cases del Governador, el barri de Can Clòs, a la Mina..., però també en totes les problemàtiques entorn a la possibilitat d'adquirir un habitatge assequible, en l'especulació del terreny, en el negoci lucratiu immobiliari, en el classisme, en la marginació i aïllament d'un sector de la societat, i en els intents per silenciar un mode de vida diferent a l'establert i concebut com a correcte. És a dir, tot un conjunt de problemàtiques que el barraquisme representava però que, lamentablement, no s'han vist eliminades junt amb aquest fenomen urbanístic sinó que encara avui perviuen.

REFERENTS

La reflexió entorn al barraquisme de Barcelona representa una preocupació vers l'urbanisme, entès com a eina política i ideològica que acaba afectant i determinant les vides de la societat que hi habita.

Aquest projecte no està plantejat des d'un únic punt de vista sinó que proposa diferents perspectives i disciplines per explicar, experimentar i interactuar amb la ciutat. Per aquest motiu els referents han sigut múltiples i diferents, agrupats sota tres grans conceptes i formes de fer utilitzades en l'obra proposada.

Experiència a través del recórrer

La possibilitat de caminar, de recórrer un espai, permet accedir a una realitat molt diferent a la només proporcionada per la literatura o per la teoria. L'experimentació física dels espais permet mantenir una relació personal amb aquests, amb la gent que hi habita i percebre uns ambients i sensacions que no podem controlar i que acaben conformant una percepció única d'aquests indrets. A continuació, alguns exemples vinculats amb aquesta percepció i metodologia de treball i que mostren fórmules alternatives d'urbanisme/ciutat/construcció.

Pau Faus. *La Ciudad Jubilada* (2012) és un llibre que reflexiona sobre uns espais molt concrets situats a l'extraradi de Barcelona, els horts d'autoconstrucció, cultivats per ciutadans jubilats de la ciutat. A través de l'experimentació de l'espai, que és recorregut i fotografiat per l'artista, proposa un diccionari de conceptes vinculats a aquells espais mitjançant les seves fotografies juntament a reflexions i textos de diferents autors. El llibre s'estructura per conceptes, a mode de diccionari, i presenta una altra ciutat contemporània sorgida des de la "desobedièn-

cia” d’aquests subjectes. El treball es complementa amb un curt/documental d’un d’aquests jubilats.

Figures 34 i 35. *La Ciudad Jubilada*, 2012. Pau Faus.

Oscar Dhooge. *Barnacas I i II* són dos projectes que visibilitzen la realitat de la Barcelona abans dels Jocs Olímpics, la ciutat de barraques habitades per milers d'espanyols que arribaven a la ciutat fugint de la repressió de la Guerra Civil Espanyola i de la misèria. Realitza una visió actualitzada d'aquests espais recorrent-los i fotografiant-los, fent un treball documental de llarg termini; enregistra el testimoni d'antics barraquistes; proposa una experiència sonora d'aquesta realitat; i presenta rutes actualitzades situades als antics nuclis de barraques. És a dir, presta diferents formes de conèixer i viure una realitat concreta. En el projecte de *Barnacas II* es centra en una zona concreta, l'antic suburbi de Francisco Alegre, al districte d'Horta-Guinardó.

Figures 36 i 37. *Barnacas I i II*. Oscar Dhooge.

La psicogeografia i la deriva

La teoria de la psicogeografia pretén entendre els efectes i les formes de l'ambient geogràfic en les emocions i el comportament de les persones. El terme sorgeix a principis de la dècada dels anys cinquanta en el context del moviment Internacional Llettrista, precedent del que acabaria essent l'Internacional Situacionista. Aquest representa la culminació d'un conjunt d'expressions reaccionàries al capitalisme que s'estava imposant en la quotidianitat del moment, conformant-se com un sistema de vida acceptat, interioritzat i impossible de qüestionar pels subjectes que l'integraven. Una de les formes d'implantació del sistema és a través de l'arquitectura i l'ordenació de l'espai, de manera que l'Internacional Situacionista proposa alternatives a la forma habitual d'experimentar i recórrer els espais. Una de les estratègies més conegudes de la psicogeografia va ser el moviment de deriva. En francès la paraula *dérive* significa prendre una caminada sense un objectiu específic, seguint la crida del moment.

Guy Debord. El filòsof francès situacionista pretenia establir una reflexió a les formes de veure i experimentar la vida urbana dins la proposta més àmplia de la psicogeografia. Així, en comptes de ser presoners d'una rutina diària, Debord planteja seguir les emocions i mirar a les situacions urbanes d'una manera nova radical. Al text *Theory of the Dérive*, proposa i detalla el que suposa aquesta experiència de l'espai.

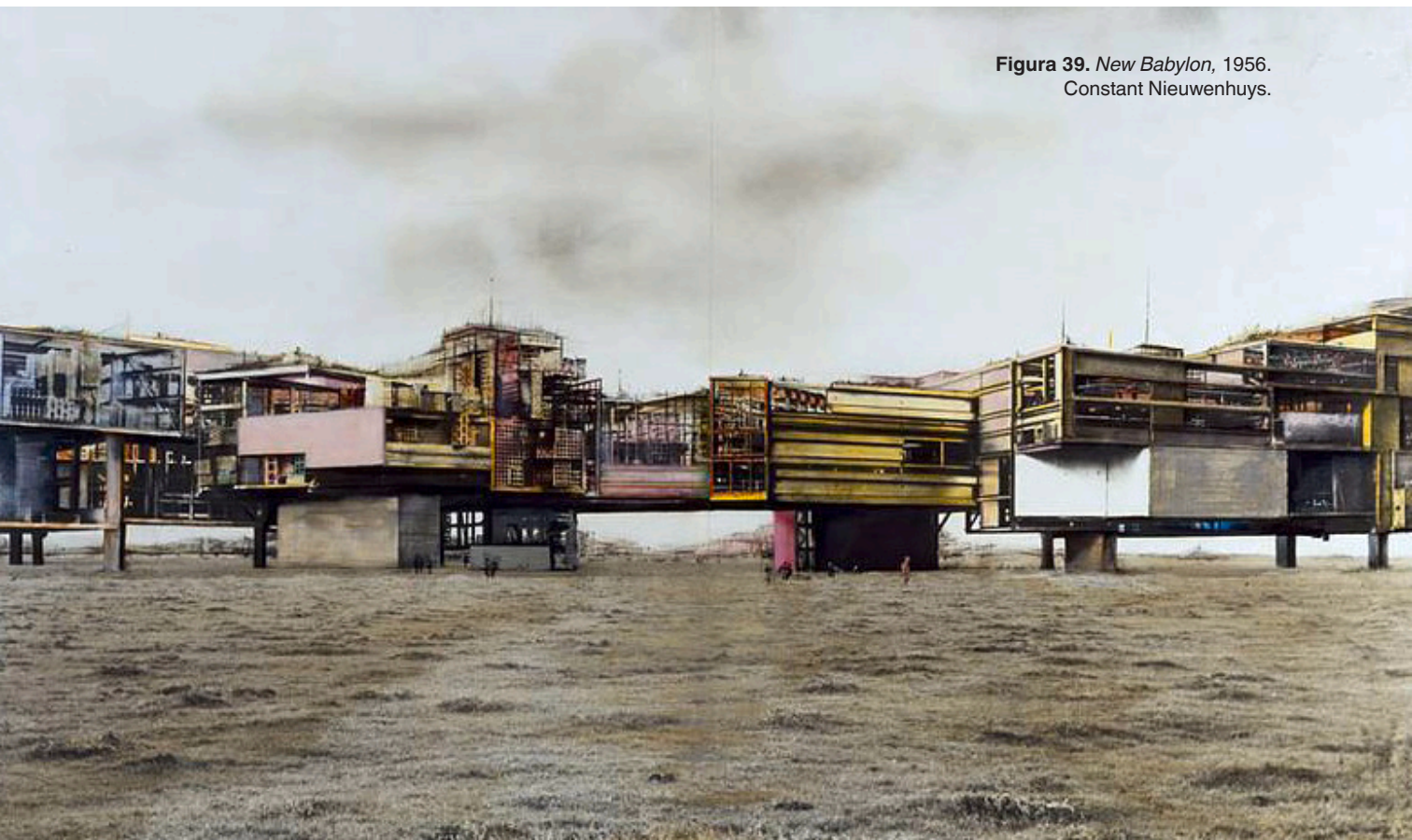
En una deriva, una o més persones, durant un cert període de temps, trenquen amb les seves relacions, amb la seva feina, amb els seus hobbies i tots els seus altres motius habituals de moviment o d'acció, i es deixen arrossegar per les atraccions del terreny i per les troballes que s'hi esdevenen. En aquesta activitat, l'atzar és el factor menys important que un podria pensar: des del punt de vista de la deriva, les ciutats prenen contorns psicogeogràfics, amb corrents constants, punts fixos i vòrtexs que desanimen de forma determinant l'entrada o la sortida en determinades zones. (Debord, 1956: 1. Traducció pròpia)

Figura 38. Guia de Psicogeografia de París.

Constant Nieuwenhuys. Sorgiren diferents propostes artístiques basades en la crítica urbanística entre les quals cal destacar el projecte arquitectònic per a una societat futura ***New Babylon*** (1956). En un moment en què les ciutats de tot Europa s'estaven reconstruint després de la Segona Guerra Mundial, Constant va començar a projectar una ciutat utòpica, nòmada, que consistia en una àmplia xarxa d'espais interiors de terra transparent, fets a diversos nivells i interconnectats entre ells. Aquests espais, denominats sectors, creaven una ciutat laberíntica que s'anava reconfigurant contínuament i de forma espontània segons la voluntat dels seus habitants. És interessant la concepció del ciutadà com a arquitecte de la seva ciutat i, per tant, de la seva vida. Tot i així, el model proposat per Constant presenta certs desavantatges com seria la pèrdua de lligams i la falta d'una estabilitat física. Aquesta mancança fa impossible la relació efectiva i sentimental amb l'entorn que els propis situacionistes defensaven per tal de combatre el vincle purament utilitari i pragmàtic de l'individu amb l'espai on habita.

Figura 39. *New Babylon*, 1956.
Constant Nieuwenhuys.

La visibilització d'una altra realitat urbana, social i cultural

Els referents vinculats a aquesta temàtica són bàsicament documentals audiovisuals que presenten una realitat silenciada, obviada i oblidada des d'una perspectiva documental però també artística.

Luis Buñuel. El curt/documental ***Las Hurdes, tierra sin pan*** (1932) fa un retrat dels habitants dels voltants del poble de La Alberca, situat a la regió muntanyosa d'Extremadura conegut com Las Hurdes. Buñuel va realitzar la pel·lícula després de llegir l'estudi antropològic de Maurice Legendre *Las Jurdes: étude de géographie humaine* (1927) de manera que en aquella època ni els mateixos habitants espanyols eren conscients d'aquella realitat. El documental va suposar la visibilització d'aquella societat marginada, aïllada i profundament deprimida que va generar una imatge projectada d'una Espanya que no interessava mostrar, de manera que va sorgir una forta crítica i rebuig cap a l'artista que va suposar la prohibició de la pel·lícula.

Carlos Salado i Rubén Ferrández. Són el director i productor (respectivament) del llargmetratge ***Criando ratas. Un viaje al universo neoquinqui***. Fa un retrat de la vida delinqüent que es desenvolupa als barris marginals d'Alacant a través de la participació d'un centenar de veïns que van col·laborar i encarnar els personatges de la història, no com a actors que interpreten un personatge aliè al seu context, sinó com a autèntics agents propers a aquella realitat delinqüent. La pel·lícula de baix pressupost es va desenvolupar entre el 2010 y 2016 de manera independent i alternativa als mètodes ortodoxos de gravació. Els barris recorden als polígons d'habitatge perifèrics de nova construcció on van ser reubicats els antics barraquistes de Barcelona, manifestant la marginació i exclusió social que sovint derivava a una delinqüència característica d'aquestes zones.

Albert Estival i M. Lluïsa Roca. Realitzadors del documental ***Los Jóvenes del Barrio***, que amb la col·laboració del IRES (Institut de Reinserció Social) fan un retrat audiovisual de la vida dels joves del barri de Canyelles de Barcelona el 1982. Aquest barri va néixer en forma de grans blocs de pisos als límits de la ciutat per tal d'acollir la població immigrant, entre els quals hi havia famílies barraquistes que havien estat reubicades. Recull entrevistes fetes a joves de diferents

edats i també el testimoni de quatre mares amb diferents situacions familiars que parlen del seu entorn més quotidià, tractant temes com l'escola, la feina i l'oci, on emergeixen problemàtiques com la falta d'immersió social, cultural i lingüística; l'atur; les drogues; la presó; i la delinqüència.

Ordenació de l'espai a través de l'escultura: mòduls i repeticions

La representació de la ciutat a través de l'escultura s'ha materialitzat per diferents artistes mitjançant la repetició i acumulació de mòduls geomètrics que ordenen l'espai. Per tant, és una fórmula potser massa introduïda en la realitat arquitectònica de les ciutats i que va lligat a la homogeneïtzació de l'espai i a la imposició d'un model urbanístic que caldria replantejar.

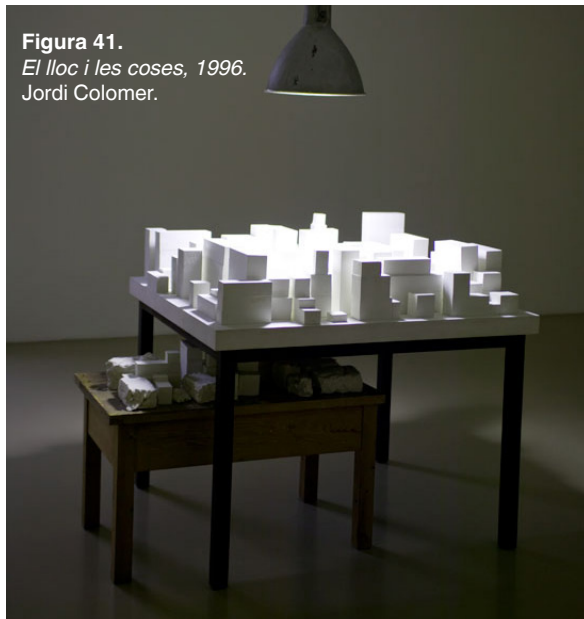
Miquel Navarro. El 1974 sorgeix la seva primera ***Ciutat***, un conjunt de formes geomètriques que es repeteixen de manera modular, simulant l'entramat urbà, tot generant paisatges que es distribueixen en l'espai a mode d'instal·lació escultòrica. Aquestes estructures eludeixen també els límits i la perifèria que completen les ciutats que crea.

Figura 40. Una de les ciutats de Miquel Navarro.

Jordi Colomer. Les obres de l'artista català amb formació d'arquitecte mostren el seu interès per l'espai urbà i la ciutat. Les obres inicials de l'artista utilitzen la repetició de mòduls geomètrics o d'uns objectes que en conjunt remetent a unes estructures urbanes. En són exemples les instal·lacions escultòriques ***El lloc i les coses*** (1996), ***Algunes estrelles*** (1997-1999) i ***A, B, C, ETC.*** (1997-1999). Un altre projecte vinculat a la repetició modular emprada en l'urbanisme és ***Avinguda Ixtapaluca (Houses for Mexico)***, un vídeo-instal·lació realitzat el 2009 que qüestiona la imposició arquitectònica dels 80.000 habitants de la ciutat de Ixtapaluca, situada a l'extraradi de Mèxic DF. L'obra planteja l'arquitectura com una forma de poder imposat que els habitants començaven a transformar, actuant com a arquitectes de les seves vides.

Figura 41.
El lloc i les coses, 1996.
Jordi Colomer.

Figures 42 i 43. *Avinguda Ixtapaluca (Houses for Mexico)*, 2009. Jordi Colomer.

METODOLOGIA

L'interès entorn al barraquisme rau en la voluntat de voler descobrir una part de la ciutat que no entra en l'acurat disseny de l'imaginari de la marca Barcelona. I el barraquisme no deixa de ser un passat lleig, incòmode, que no cal recordar. Però oblidar el que va ser la realitat social i urbanística de la ciutat durant quasi tot el segle XX és un error que fa impossible comprendre tant el creixement demogràfic com territorial de Barcelona, que l'han convertida en el que és avui.

El primer pas per a realitzar el projecte va ser la recerca i la lectura de diferents fonts bibliogràfiques que expliquessin la realitat urbanística i social del barraquisme. En especial, m'he centrat en el llibre *Los otros catalanes* de Francisco Candel. L'escriptor va retratar la realitat del barraquisme en diferents novel·les però la més coneguda i significativa, dedicada explícitament a fer un anàlisi antropològic i sociològic del moviment migratori i barraquista durant el segle XX a Catalunya, centrat especialment en Barcelona, és aquest llibre. *Els altres catalans* va ser publicat per primera vegada el 1964 en català, amb la traducció de Ramon Folch i Camarasa. Va tenir tant de ressò i popularitat que aquell mateix any se'n van publicar cinc edicions més i l'any següent, tres més, entre les quals es va publicar l'edició en castellà. El motiu del seu gran èxit es deu al fet que va permetre comprendre a fons una realitat social amb una problemàtica entorn a l'habitatge, que convivia paral·lelament però al marge de la població autòctona catalana.

La recerca històrica em va permetre comprendre un seguit de problemàtiques entorn l'habitatge que no deixaven de respondre a unes negligències polítiques i urbanístiques: primerament, a la falta d'un projecte urbanístic que oferís un habitatge digne als immigrants castellans que continuament arribaven; posteriorment, va evolucionar cap a un projecte urbanístic poc definit, fet a corre-cuita i sota unes premisses polítiques especulatives i desinteressades a oferir una bona qualitat de vida a aquest sector de la població. Així és com Barcelona comença a expandir-se territorialment, creant els barris perifèrics que actualment la delimiten.

Observar d'aquesta manera que Barcelona no respon a l'imaginari de ciutat inculcat esdevé el motor del projecte, que pretén mostrar una part d'aquesta altra realitat obviada des d'un punt de vista molt concret: des del barraquisme.

Materialització

L'obra està plantejada a través de dues materialitzacions que segueixen una metodologia de treball i unes disciplines diferents. Tot i així, ambdues responen a la voluntat de mostrar *L'altra Barcelona* – títol del projecte que fa referència al llibre de Francisco Candel, *Els altres catalans*– des de la perspectiva de l'urbanisme i del barraquisme.

- L'altra façana

La primera peça pretén mostrar l'*skyline* de la ciutat, la visió frontal de l'horitzó de Barcelona. Aquest, en l'imaginari col·lectiu, ha estat mitificat a una silueta que es redueix a mostrar les construccions més monumentals de la ciutat que sintetitzen el passat “gloriós” –com el palau de Montjuïc que actualment actua com a Museu Nacional d'Art de Catalunya (MNAC), el monument a Colom, la Sagrada Família, la Pedrera, l'Arc de Triomf... – i l'actual ciutat de la modernitat i del disseny –amb la Torre Agbar, El peix d'Or de Frank O' Gehry, la Torre Mapfre i l'Hotel Arts, el Palau Sant Jordi, l'estadi del Camp Nou...

La façana proposada és ben diferent a la descrita. Sí que esdevé una conjunció del passat i del present, però ho fa presentant les dues estructures urbanes pròpies del barraquisme, és a dir, la heterogènia, caòtica i informal del barraquisme horitzontal, i la homogènia, monòtona i formal del barraquisme vertical.

Analitzant les característiques pròpies de les autoconstruccions i dels polígons d'habitatge, comparteixen la mala qualitat dels materials constructius i el fet d'estar situats en barris marginals, generalment allunyats del centre de la ciutat, amb falta dels serveis i d'equipaments elementals. Tanmateix, les característiques estètiques i estructurals són totalment contraposades:

- El barraquisme horitzontal és l'urbanisme espontani, imaginatiu i nascut de la necessitat. Representa l'autoconstrucció, la barraca, una unitat d'espai molt petit i limitat, realitzat amb

materials com la fusta, el cartró cuir, la uralita, les xapes i maons. Una unitat esquemàtica basada en el cub, però un cub que no en té res, de geomètric, sinó més ben el contrari, que es presenta irregular i alterable. L'estructura d'aquest conjunt de múltiples unitats independents, presenta una trama de carrers caòtica, que sorgeix de forma espontània, no premeditada ni raonada, de la constant construcció precipitada de barraques, sense seguir un ordre ni una coherència organitzativa. Un entramat de petits i heterogenis mòduls irregulars que estan en constant canvi i moviment és el mapa del barraquisme horitzontal que tinc en ment.

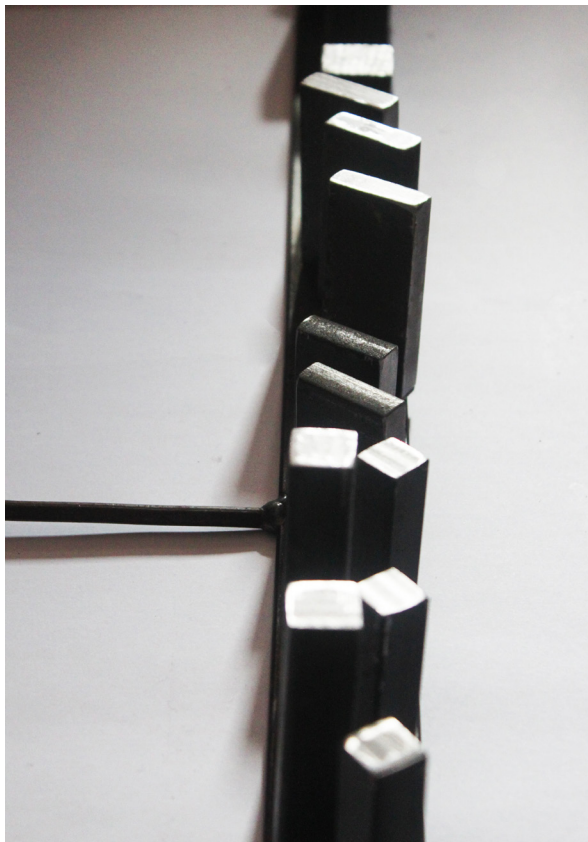
- El barraquisme vertical, en canvi, suposa la construcció premeditada i raonada per part d'unes empreses constructores, d'uns blocs de pisos de ciment i formigó. És l'urbanisme imposat on la mà de l'habitant ja no hi és present, presentant unes construccions profundament impersonals, fredes i funcionals. La unitat esquemàtica d'aquests monoblocs de pisos és un gran prisma quadrangular que es va repetint de forma ordenada o homogènia en l'entorn, conformant un mapa monòton i trist.

La materialització consisteix en una peça escultòrica que construeix un metre d'horitzó-façana barraquista, emprant una platina de ferro i un llistó de fusta de 0,5 x 100 x 4 cm, units un sobre de l'altre, conformant la base on hi neixen un conjunt de mòduls que conformen les dues estructures de ciutat. De la platina en surten tres nervis de ferro soldats que permetran incrustar la peça a la paret, situant-la a un nivell una mica més elevat dels ulls.

El barraquisme horitzontal pren com a material la fusta, un element present en la construcció de moltes de les barraques, associat a la manufactura i que, per tant, dona un caràcter més personal i artesà. La unitat estructural per crear la ciutat és el cub, però un cub heterogeni en formes, acabat i material, ja que està fet amb diferents tipus de fustes, que es solapen i superposen de forma aleatòria.

El barraquisme vertical pren com a material el ferro, un element estructural emprat en la construcció, vinculat a allò rígid i fred. L'element estructural és el prisma quadrangular, que crea un mòdul similar a alts gratacels. En un primer moment poden recordar a l'imaginari, per exemple, de Nova York, però la constant repetició homogènia al llarg del llistó revelen quin model de ciutat representen: els polígons d'habitatge perifèrics.

Per tant, el resultat visual final seria un horitzó partit, creant un efecte mirall, com si la façana de la Barcelona actual representada pels blocs de ferro dispersos homogèniament es reflectís sobre del mar i deixés entreveure la ciutat ocultada i oblidada que l'ha precedit, la barraquista, representada amb les petites unitats de fusta, aglutinades i desorganitzades que s'estenen de cap per avall al llarg de l'horitzó de fusta.

- L'altra cartografia

La segona peça es basa en un procés de redescobrir la ciutat a través del caminar, és a dir, de l'experimentació física dels espais. Les zones recorregudes són els barris que van néixer o que van créixer significativament per tal d'acollir els immigrants obrers del segle XX, molts d'ells, barraquistes a qui se'ls destruïa la barraca i havien de ser reubicats a barris apareguts d'un dia per l'altre. Tanmateix, encara hi ha nuclis de barraques que perduren a l'actualitat de forma residual i com a herència d'aquest passat incòmode, a més, de noves autoconstruccions i habitatges improvisats nascuts de la més pura necessitat, també recurrents en les rutes realitzades.

La meua visió està determinada pel conjunt de coneixements adquirits a partir de la recerca històrica sobre el barraquisme, de manera que focalitzava l'atenció a edificis propis del barraquisme vertical i als vestigis residuals del barraquisme del segle passat.

Com a subjecte que es mou en un entorn desconegut, la meua forma de recórrer l'espai era força aleatòria, intentant evitar el mapa i deixant-me emportar per les impressions més espontànies, seguint la metodologia del ja explicat concepte “derivé”.

Pel districte de Nou Barris vaig anar acompanyada per la Sara Llobregat, resident del barri de Roquetes, que em va fer de guia i em va explicar el que en sabia. En aquesta ruta, em va portar a l'Arxiu Històric de Roquetes, on vam estar conversant amb persones que havien immigrat a Barcelona al segle XX. Vam conèixer Ginés Cuesta Ortiz, que va viure a les Cases del Governador de petit i que va fotografiar aquesta realitat al llarg de la seva vida, convertint-se en una figura important de la fotografia documental de la ciutat. L'ocasió ens va donar la possibilitat d'enregistrar l'historiador Ricard Fernández Valentí, que va explicar les condicions del real·lotjament de barraques produït en el context del XXXV Congrés Eucarístic Internacional a barris de nova construcció. Els barris recorreguts van ser Canyelles, Roquetes, Verdum –que antigament acollia les Cases del Governador–, la Prosperitat –on l'actual Plaça d'Àngel Pestanya era ocupada, en el passat, pel nucli de barraques de Santa Engràcia–, la Guineueta, Can Peguera –format pel grup de Cases Barates originàriament conegut com a Ramon Albó–, el Turó de la Peira, Vilapicina i la Torrellobeta.

La següent ruta va ser a la zona del Turó de la Rovira, un dels barris barraquistes que va aconseguir que el real·lotjament a pisos de nova construcció es realitzés a la mateixa zona. Dels primers edificis que trobo són el grup Francesc Alegre on una veïna que hi viu m'explica que són fruit de la cooperativa d'habitatge que es creà en aquella època per poder fer font al real·lotjament amb dignitat. Aquests immensos blocs de pisos destaquen en un paisatge de la ciutat que va empetitint a mesura que es va pujant al Turó de la Rovira. En aquesta zona es conserven les restes de les barraques que van utilitzar les estructures de la bateria antiaèria situada dalt del turó durant la Guerra Civil Espanyola. Una zona que actualment és força visitada per la vista panoràmica que ofereix de la ciutat, en la qual es pot apreciar els diferents entramats de la ciutat com els repetitius i immensos blocs de pisos que s'estenen pels límits i perifèria de la ciutat. El descens el realitzo per l'altra banda del turó, transcorrent el barri del Carmel, fins a arribar als anomenats Pisos Verds –a l'actual Plaça Raimon Caselles–, uns dels primers edificis destinats

a reubicar famílies barraquistes de la zona després de les constants reivindicacions veïnals.

Una altra de les rutes en què vaig anar acompanyada va ser amb el Paco Navamuel, amb qui vaig realitzar un “Peripateig”, una forma d’experimentar la ciutat amb els peus, una pràctica que estimula la relació del subjecte amb l’entorn urbà, generant preguntes, percepcions i reflexions que permeten compartir una experiència empírica i cognitiva.

La ruta va ser ben variada. Va iniciar al barri del Bon Pastor, passant pel grup de Cases Barates de Milans del Bosch en procés de desaparició, que està essent substituït per uns alts blocs de pisos d’aspecte modern. La zona està just al costat del riu Besòs i hi predominen àmplies zones de polígons industrials fins a arribar al que anteriorment va ser un altre grup de Cases Barates, el del Baró de Viver, que actualment és el nom d’aquest barri del districte de Sant Andreu. Aquesta zona és trencada per les Rondes de Dalt i del Litoral i hi predominen grans blocs de pisos que es repeteixen homogèniament. A l’actual Plaça del Baró de Viver, unes peculiars construccions de maó descobert ocupen l’espai on abans hi havia les petites casetes que conformaven les Cases Barates, de les quals només en queda el record històric en uns panells que rememoren el passat del barri. A continuació ens vam dirigir al barri de la Verneda i la Pau, tot passant per zones tan diferents com, per una banda, solars abandonats que els veïns s’han apropiat i que ara tenen usos ben diversos o, per altra banda, el centre comercial la Maquinista. A l’actual ronda de Sant Martí, entre el carrer Espronceda i la Rambla de Prim vam recórrer el que era l’antic nucli de la Perona. A la zona hi destaca algun descampat habitat amb autoconstruccions precàries que contrasten amb els constants gratacels de pisos, conformant una impressió de barri heterogeni que està a mig construir i resoldre, delimitat per de les vies de tren i per diferents indústries. La ruta acaba al Clot.

L’última ruta que he realitzat és als barris del districte de Sants-Montjuïc, a la falda de la muntanya. La motivació de recórrer aquesta zona era que sabia de l’existència d’unes barraques residuals dels anys 70 habitades per una vintena de famílies situades al Camí de la Cadena, a pocs metres de la Gran Via i la Ciutat de la Justícia. Contrasten amb els grans edificis i blocs de pisos que envolten la zona. No gaire més lluny, sorprèn trobar-hi un carrer de cases de dues plantes peculiarment tranquil i benestant, que segueixen el mateix model constructiu però alterant-ne la decoració i els colors de la façana. Just al carrer de sobre, al carrer de Valls, hi destaquen un seguit d’habitatges que recorden a cases-barraques d’estil andalús, que formen un petit barri dins del barri. Aquesta ruta es caracteritza per les formes ben diferenciades d’habitatge que

conviuen properes en un espai concret de la ciutat.

El conjunt d'espais transcorreguts acaben conformant una cartografia particular de la ciutat, experimentada des del caminar i des de l'experiència cognitiva i sensorial amb l'entorn, registrat fotogràficament des de la meua particular mirada. Proposa una altra cartografia de la ciutat, experimentada des de la perspectiva del barraquisme i que pretén mostrar una realitat diferent a l'imaginari urbanístic que caracteritza la ciutat des de la visió aèria, el Pla Cerdà.

Genero doncs una representació impresa sobre un format A1 de la imatge mental de la Barcelona que estic redescobrint. L'àrea cartogràfica de la ciutat queda blanca per l'interior i delimitada per l'exterior per dues grans taques grises, una d'elles corresponent a la zona de mar i els dos rius que delimiten la ciutat—el Llobregat i el Besòs. A l'interior de la ciutat buida només s'hi desenvolupen els barris i zones que he recorregut i fotografiat des de la perspectiva del barraquisme. Aquesta documentació fotogràfica es troba impresa en un altre A1 en el qual les imatges estan distribuïdes seguint la retícula urbanística del Pla Cerdà —la realitat cartogràfica de la Barcelona més coneguda— que no té representació en el nou mapa cartogràfic, ja que no ha estat una de les zones recorregudes. Així, es crea una retícula fotogràfica que pot remetre a l'urbanisme de de l'Eixample però que, en aproximar-s'hi, s'hi descobreix una realitat ben diferent. La retícula tant pot remetre al Pla urbanístic de Cerdà com al criteri d'ordenació dels barris que conformaven el barraquisme vertical. D'aquesta manera, les dues concepcions urbanístiques de la ciutat queden representades.

Per tant, es crea un vincle entre el mapa cartogràfic i el fotogràfic, tot mitjançant un número —de l'1 al 4— que relaciona cada una de les rutes amb uns barris concrets i amb un conjunt de fotografies que expliquen visualment la ruta. Les imatges estan distribuïdes seguint l'ordre cronològic en què van ser realitzades, conformant una retícula de 8 fileres de 12 fotografies —cada dues files de fotografies representen una de les quatre rutes realitzades, seguint aquest ordre: Nou Barris, El Turó de la Rovira, El Bon Pastor-El Clot, i Sants-Montjuïc—.

La peça es complementa amb un mapa explicatiu d'aquesta peça i del procés executat. La impressió està feta en un format de 210 x 610 mm i inclou ambdós mapes, el topogràfic i el fotogràfic, creant així un mapa de mà que l'espectador es pot emportar i utilitzar.

L'altra Barcelona. L'altra cartografia. Mapa de mà

L'altra cartografia

Redescobrir la ciutat a través del caminar. Experimentar l'espai i cognèixer-lo amb l'entorn urbanístic. Aquestes són les premisses per reconèixer la ciutat de Barcelona des de la perspectiva del barriarisme.

L'altra cartografia proposa quatre rutes per zones vinculades amb aquest fenomen urbanístic i social: antics nuclis barriaristes, barris que van néixer o créixer significativament per tal d'acollir els immigrants obrers del segle XX, molts d'ells, antics barriaristes reafirmats; barris residuals del segle passat encara avui habitats; i autoconstruccions actuals improvisades, nascudes de la més pura necessitat.

Ruta de redescobriments de Barcelona des de la perspectiva del barriarisme. Barris:

1. Canyelles, Riquelme, Verdum, la Prosperitat, la Guàrdia, Can Peponera, el Turó de la Poma, Vilapicina i la Torre Llobeta.
2. El Baix Guarnard, el Guarnard, El Carmel, Can Baró, la Salut.
3. El Bon Pastor, la Verneda i la Pau, Sant Martí de Provençals, el Clot.
4. Santa Badal, la Bordeta, la Font de la Guàrdia.

L'altra Barcelona

La perspectiva urbanística i social de la ciutat de barriarisme

La Barcelona dels anys XX va patir un important creixement demogràfic a causa de la immigració procedent de la resta de l'Estat. La ciutat no va saber integrar els nous arribats, i això va generar un problema urbanístic i social basat en l'autoconstrucció anàrquica de barriques, la marginació i la precarietat de l'habitatge.

El barriarisme espontani, amb el temps, va evolucionar cap a una resposta urbanística en forma de polígons d'habitatge i barris perifèrics. Les autoritats governamentals pretenien solucionar el problema d'aquesta manera, però el mal plantejament a nivell polític i ideològic, que prioritzava l'especulació a les necessitats de la població, va significar que part de Barcelona es veïes afectada negativament.

L'altra Barcelona pretén crear una visió actual de la ciutat des de la perspectiva de l'urbanisme i del seu passat barriarista. Vol trencar amb l'imaginari icònic i turístic de la marca Barcelona i mostra una ciutat que, encara avui, viu les paradoxes constructives d'un barriarisme més solucional.

L'ALTRA BARCELONA

La perspectiva urbanística i social de la ciutat de barriarisme

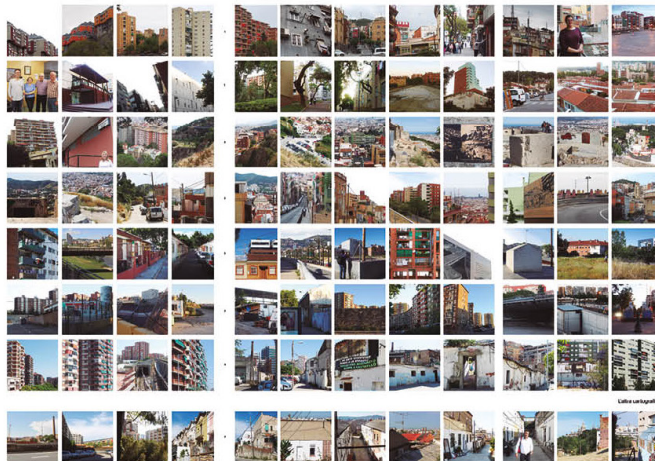

1. Canyelles, Riquelme, Verdum, la Prosperitat, la Guàrdia, Can Peponera, el Turó de la Poma, Vilapicina i la Torre Llobeta. Acompanyada per la Sala Llobregat, residència del barri de Riquelme, van créixer l'habitatge de barriarisme en un context d'immigració massiva. Aquests barris van créixer de manera espontània, amb molts dels seus habitants procedint de la resta de l'Estat. Destaca en el barri de Can Peponera, l'edifici que va ser construït per un grup de treballadors que van arribar a Barcelona des de França.

2. El Baix Guarnard, el Guarnard, El Carmel, Can Baró, la Salut. La zona del Turó de la Poma va ser un dels barris barriaristes que va aconseguir que el mal habitatge a piques de nova construcció es reduís. A la mateixa zona, l'edifici que va ser construït pel grup Francor. Aquest va ser un dels primers edificis que van ser construïts a la zona del Turó de la Poma, i va ser construït per un grup de treballadors que van arribar a Barcelona des de França.

3. El Bon Pastor, la Verneda i la Pau, Sant Martí de Provençals, el Clot. Acompanyada pel Parc Noucentista, la ruta inclou el barri del Bon Pastor, l'edifici que va ser construït pel grup de treballadors de la Verneda i la Pau. Aquesta zona va ser construïda per un grup de treballadors que van arribar a Barcelona des de França.

4. Santa Badal, la Bordeta, la Font de la Guàrdia. A poca distància de la Ciutat Vella, la zona de la Font de la Guàrdia, l'edifici que va ser construït pel grup de treballadors de la Font de la Guàrdia. Aquesta zona va ser construïda per un grup de treballadors que van arribar a Barcelona des de França.

Una cartografia

L'altra Barcelona. L'altra cartografia. Mapa cartogràfic

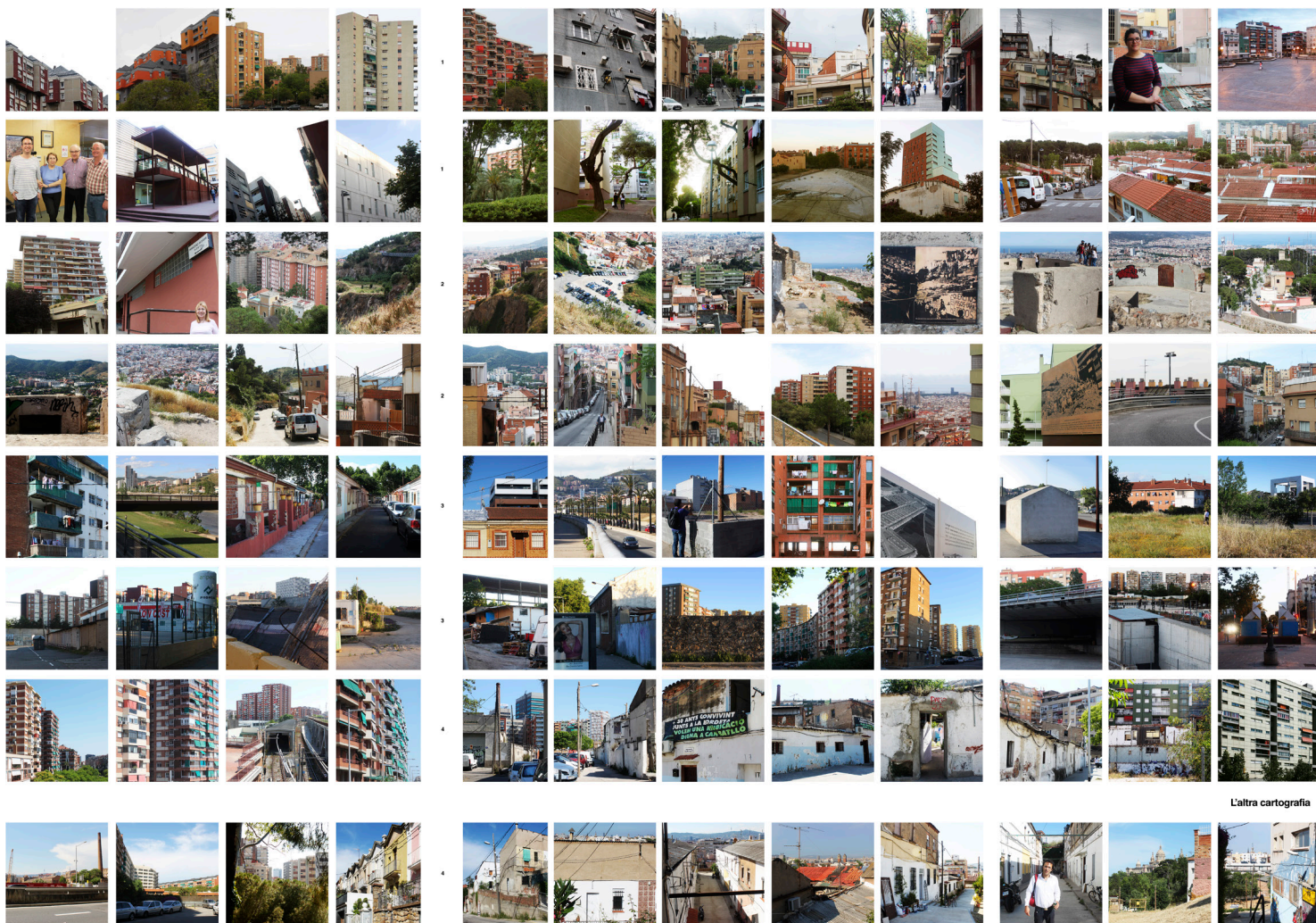
L'altra Barcelona. La perspectiva urbanística i social de la ciutat de barraques

L'altra cartografia

Ruta de redescobriments de Barcelona des de la perspectiva del barraqüisme. Barri:

1. Canyelles, Roquetes, Verdum, la Prosperitat, la Guineueta, Can Peguera, el Turó de la Pena, Vilapicina i la Torre Ubalda.
2. El Baix Guinard, el Guinard, El Carmel, Can Baró, la Salut.
3. El Bon Pastor, la Verneda i la Pau, Sant Martí de Provençals, el Clot.
4. Santa Basila, la Bordeta, la Font de la Guella.

L'altra Barcelona. L'altra cartografia. Mapa fotogràfic

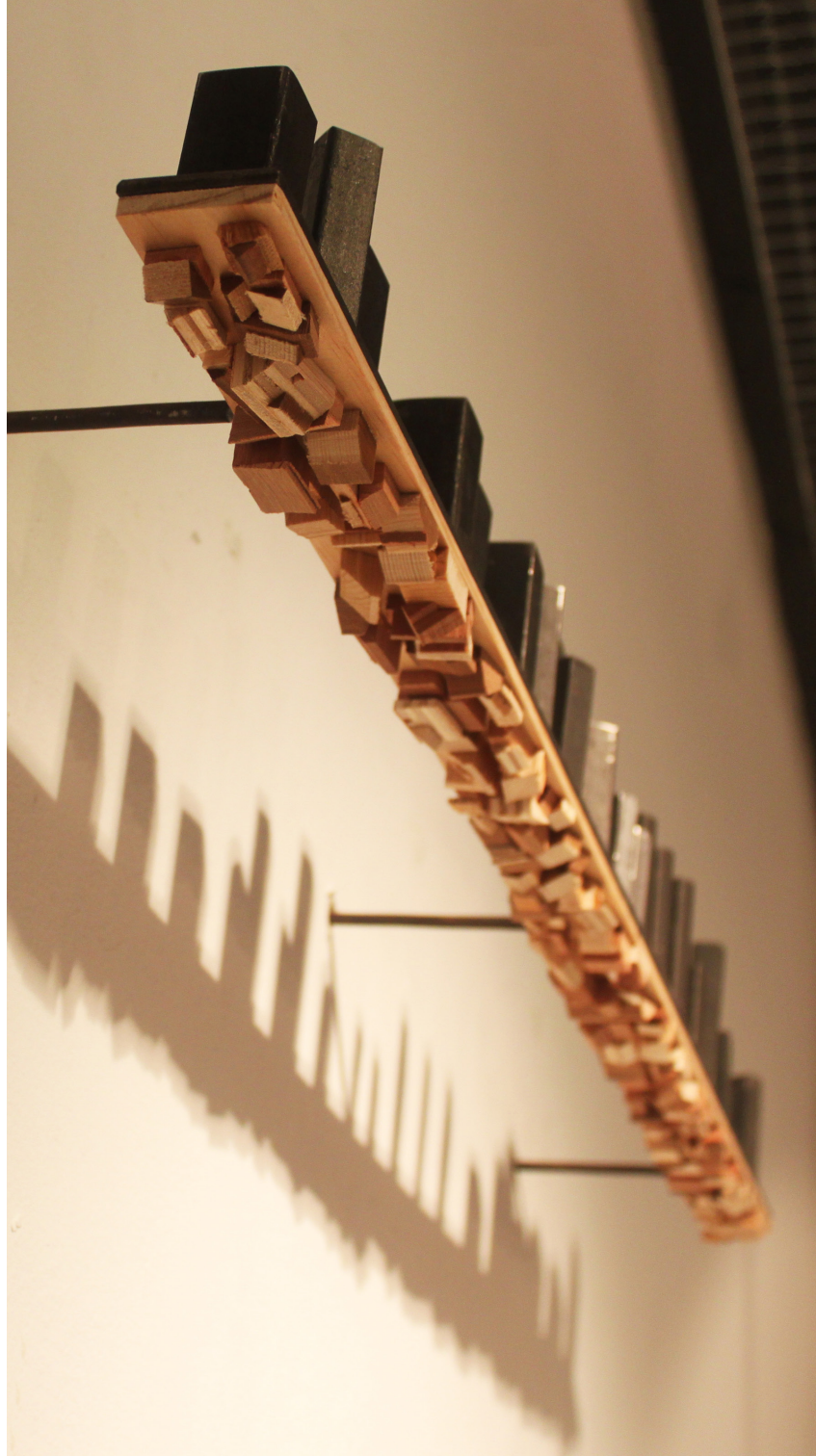

L'altra cartografia

L'OBRA. INSTAL·LACIÓ

CONCLUSIONS

L'altra Barcelona ha suposat comprendre uns conceptes adquirits des de diferents perspectives, formes de mirar i d'experimentar la ciutat.

Els eixos principals de la reflexió rau en el passat barraquista de la ciutat i en la imposició d'un model constructiu de creixement urbanístic planificat que suposa l'expansió de la Barcelona que coneixem avui.

L'anàlisi històrica ha servit per visibilitzar la incapacitat política per oferir un habitatge digne a les onades migratòries del segle XX a la ciutat de Barcelona; per entendre l'urbanisme com una eina per a materialitzar una ideologia política concreta i que afecta decisivament els seus habitants; per adonar-se que Barcelona s'ha mogut a cop de projecte urbanístic promogut per grans esdeveniments internacionals; per destacar la persistent voluntat de mostrar una Barcelona poderosa que ha desenvolupat una marca lligada a un imaginari iconogràfic i ideològic molt concret; i finalment, per rememorar aquesta negligència política i urbanística produïda en el passat i que ha conformat una part de la ciutat, convertint-la en el que és avui.

L'experimentació a través del caminar la ciutat m'ha permès conèixer uns espais de Barcelona que desconeixia i als quals no hagués anat perquè sí. Conformava una realitat actual desconeguda per molts dels habitants, la qual he transcorregut sense una finalitat o objectiu, sense esperar-ne res. El resultat ha estat una forma molt més íntima d'interacció amb l'espai urbà.

La interpretació artística és una proposta urbanística de ciutat basada en el barraquisme passat que encara perviu en la contemporaneïtat. Mostra *L'altra Barcelona*, materialitzada a través d'una instal·lació de dues peces que utilitzen dos llenguatges diferents: l'escultòric i la fotografia.

BIBLIOGRAFIA

Babí, J.M. (2016). *Las casas del Desgobierno*. (3ª ed.). Barcelona: Col·lecció Petit Arxiu.

Bohigas, O. (1963). *Barcelona entre el pla Cerdà i el barraquisme*. Barcelona: Edicions 62.

Candel, F. (1965). *Los otros catalanes*. (7ª ed.). Madrid: Ediciones península.

Castellet, J.M. et altres. (2006). *El franquisme a Catalunya (1939-1977): 3. La immigració, el desarrollismo i la resistència cultural (1959-1968)*. Barcelona: Edicions 62.

Huerta, J.M. Fabre, J. i Huertas, G. (2006). *La Catalunya dels seixanta*. Barcelona: Angle Editorial.

Martí, F. i Moreno, E. (1974). *Barcelona ¿a dónde vas?*. Barcelona: Editorial Diosa.

Scarnato, A. (2016). *Barcelona supermodelo. La complejidad de una transformación social y urbana (1979-2011)*. Barcelona: Editorial Comanegra i Ajuntament de Barcelona.

WEBGRAFIA

Ajuntament de Barcelona. (2015). *El barraquisme a la Barcelona del segle XX*. Consultat 20 març 2017, des de <http://lameva.barcelona.cat/barcelonablog/ajuntament/el-barraquis-me-a-la-barcelona-del-segle-xx>

Carnicer, Grimal i Tatjer. (2011). *Barraques/BCN. Guia d'història urbana*. Consultat 23 febrer 2017 des de <http://www.bcn.cat/museuhistoriaciutat/docs/guiaBarraquesBCN.pdf>

Debord, G. (1956). *Theory of the Derivé*. Consultat 24 d'abril 2017 des de <http://www.tbook.constantvzw.org/wp-content/deriveddebord.pdf>

García, T. (1974). *Barrios barceloneses de la dictadura de Primo de Rivera*. Revistes Catalanes amb Accés Obert (RACO): Revista de Geografia, 8, 77-97. Consultat 17 març 2017 des de <http://www.raco.cat/index.php/RevistaGeografia/article/view/45882/56674>

La ciudad horizontal. Una investigación etnológica sobre una forma urbana peculiar. (n.d.). Consultat 16 març 2017 des de <http://laciutathoritzontal.org/es/cronolog%C3%AD-de-las-casas-baratas-de-barcelona-1929-2010>

MUHBA (Museu d'Història de Barcelona). (2008). *Barraques. La ciutat informal*. Consultat 27 febrer 2017 des de <http://www.barraques.cat/ca/index.php>

Sánchez, M. (2017). *Viaje a la Barcelona de las barracas*. Consultat 8 abril 2017, des de http://www.metropoliabierta.com/distritos/sants-montjuic/barcelona-de-las-barracas_1056_102.html

Serratosa, A. (2009). *Una Diagonal nova: un paisatge desaparegut*. Revista Icària, 14, 2-3. Consultat 10 març 2017 des de <http://fotos.arxiuhistoricpoblenou.cat/download/97791-2/02+-+Una+Diagonal+nova-un+paisatge+desaparegut.pdf>

FOTOGRAFIES

[Barraques a Montjuïc, dècada del 1950]. Recuperat de <http://oriolnello.blogspot.com.es/2015/10/barraques-la-ciutat-oblidada.html>

Calvet, R. (1979). *Camp de la Bota* [fotografia]. Consultat des de http://2.bp.blogspot.com/-DGRFGbgDCS0/U3luB5lm2vI/AAAAAAAAAG-k/xF_cNPZc3cE/s1600/foto1.jpg

Capella, A. (1966). [Fotografia del trasllat dels barraquistes de Sant Roc als pisos del polígon del mateix barri]. Recuperat des de Risques, M. et altres. (2012). *Temps de Crisi, transició i democràcia. Un segle d'història de Catalunya en fotografies. Vol 3 (1939-1969)*. Barcelona: Enciclopèdia catalana.

[Cartell publicitari de la constructora Núñez y Navarro]. (1977). Recuperat des de Risques, M. et altres. (2012). *Temps de Crisi, transició i democràcia. Un segle d'història de Catalunya en fotografies. Vol 4 (1969-1980)*. Barcelona: Enciclopèdia catalana.

Cerdà, I. (1859). *Eixample de Barcelona. Pla dels voltants de la ciutat de Barcelona i del projecte per a la seva millora i ampliació* [Mapa]. Recuperat de <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:PlaCerdà1859b.jpg>

Colomer, J. (2009). *Avinguda Ixtapaluca (Houses for Mexico)* [Fotografies]. Recuperat des de <http://www.jordicolomer.com/index.php?lg=6&id=30&prid=36>

Colomer, J. (1996). *El lloc i les coses* [Fotografia]. Recuperat des de <http://www.jordicolomer.com/index.php?lg=6&id=30&prid=110>

Cuesta, G. (n.d.). *Cases del Gobernador*. [Fotografies]. Consultat des de Arxiu Històric de Roquetes – Nou Barris. *Verdum parcel·lat*. Núm. 77. Barcelona: col·lecció Petit Arxiu.

Dhooge, O. *Barbacas I*. [Imatge]. Recuperat des de <http://oscardhooge.com/barnacas-las-huellas-en-la-memoria-y-el-paisaje-editado/>

Dhooge, O. *Barbacas II*. [Imatge]. Recuperat des de <http://oscardhooge.com/barnacas-2-francisco-alegre/>

Faus, P. (2012). *La Ciudad Jubilada* [Imatge]. Recuperat des de <http://laciudadjubilada.blogspot.com.es/>

Forcano, E. (1963). *Barri de la Verneda, Barcelona* [Fotografia]. Recuperat des de
Risques, M. et altres. (2012). *Temps de Crisi, transició i democràcia. Un segle d'història de Catalunya en fotografies*. Vol 3 (1939-1969). Barcelona: Enciclopèdia catalana.

[Fotografies de barraques]. Consultat des de <http://www.barraques.cat/ca/2-la-barraca-un-microcosmos-que-mira-al-carrer.php>

[Fotografia de la construcció d'habitatges a Bellvitge]. Recuperat des de Castellet, J.M. et altres. (2006). *El franquisme a Catalunya (1939-1977): 3. La immigració, el desarrollismo i la resistència cultural (1959-1968)*. Barcelona: Edicions 62.

[Fotografia de l'alcalde Pasqual Maragall a l'enderroc de les darreres barraques de Francesc Alegre]. (1990). Recuperat des de <http://lamentable.org/barracas-la-barcelona-escondida/>

[Fotografia de les barraques de Can Valero amb el Palau Nacional al fons]. (Dècada del 1960). Recuperat des de <https://www.routeyou.com/es-es/route/view/4337137/ruta-para-caminar-recreativo/ciencia-y-tecnica-en-la-exposicion-internacional-de-1929>

[Fotografia de les barraques del Somorrostro]. Recuperat des de <https://www.barcelonarchitecturewalks.com/50-anys-de-lenderroc-del-barri-de-barraques-del-somorrostro/>

[Fotografia de les Cases Barates Baró de Viver]. (Dècada del 1990). Recuperat des de <http://laciutathoritzontal.org/es/imatges>

[Fotografia de les Cases Barates Milans del Bosch]. Recuperat des de <http://laciutathoritzontal.org/es/imatges>

org/es/imatges

[Fotografia de les Cases Barates Ramón Albó]. (1929-1930). Recuperat des de <http://laciutathoritzontal.org/es/imatges>

[Fotografia del Palau de les Missions de Montjuïc]. Recuperat des de <https://mtvo-bcn.blogspot.com.es/2016/04/palau-de-les-missions-la-barcelona-d.html>

[Fotografia de Paco Candel a les Cases Barates Eduardo Aunós]. Recuperat des de [http://www.barcelonas.com/paco-candel.html#gallery\[pageGallery\]/1/](http://www.barcelonas.com/paco-candel.html#gallery[pageGallery]/1/)

[Fotografia Somorrostro desaparegut]. Recuperat des de Castellet, J.M. et altres. (2006). *El franquisme a Catalunya (1939-1977): 3. La immigració, el desarrollismo i la resistència cultural (1959-1968)*. Barcelona: Edicions 62.

[Guia de Psicogeografia de París]. Recuperat des de <https://thedesignedplace.wordpress.com/2012/10/23/theory-of-the-derive/>

[Imatge publicitària del Plan de Urgencia Social de Barcelona. Urbanismo pro-vivienda]. (1958). Recuperat des de <http://www.barraques.cat/es/2-un-nou-paisatge-urba-els-grans-poligons-d-habitatge.php>

Manent, R. (1969). [Fotografia del pas de vianants a la Torre del Baró per a travessar l'avinguda Meridiana, Barcelona]. Recuperat de Risques, M. et altres. (2012). *Temps de Crisi, transició i democràcia. Un segle d'història de Catalunya en fotografies*. Vol 3 (1939-1969). Barcelona: Enciclopèdia catalana.

Manresa, K. (n.d). [Fotografia de les barraques del Pla de Santa Engràcia]. Recuperat des de https://issuu.com/butlletinoubarris/docs/las_barracas_de_santa_engracia

Manresa, K. (1974). *Pisos sí. Barracas no* [Fotografia]. Recuperat des de Risques, M. et altres. (2012). *Temps de Crisi, transició i democràcia. Un segle d'història de Catalunya en fotografies*. Vol 4 (1969-1980). Barcelona: Enciclopèdia catalana.

Maspons, O. (1965). [Fotografia del barri de la Trinitat, Barcelona]. Recuperat des de Risques, M. et altres. (2012). *Temps de Crisi, transició i democràcia. Un segle d'història de Catalunya en fotografies*. Vol 3 (1939-1969). Barcelona: Enciclopèdia catalana.

Monés, P. [Fotografia d'una manifestació de l'associació de veïns a les barraques de Francisco Alegre]. (1976). Recuperat des de <http://www.elperiodico.com/es/noticias/barcelona/prime-ro-las-personas-1503801>

Navarro, M. [Imatge d'una de les ciutats de Miquel Navarro]. Recuperat des de <http://www.kutxa.eus/es/agenda/1272-miquel-navarro-lang-es-arqueologias-imaginarias-visita-guiada-gratui-ta-a-la-exposicion-lang-lang-eu-irudizko-arkeologiak-doako-bisita-gidatua-erakusketara-lang.html>

Nieuwenhuys, C. (1956). *New Babylon* [Imatge]. Recuperat des de <http://www.plataformaarquitectura.cl/cl/02-17540/constant-y-la-internacional-situacionista>

Pérez, C. (1953). *Servicio de Control y Represión del Barraquismo* [fotografia]. Consultat des de <http://www.barraques.cat/ca/2-barraquisme-en-temps-de-repressio-i-rationament.php>

Segovia, M. (dècada de 1970). [Fotografia d'una intervenció ciutadana a Bellvitge]. Recuperat des de Risques, M. et altres. (2012). *Temps de Crisi, transició i democràcia. Un segle d'història de Catalunya en fotografies*. Vol 4 (1969-1980). Barcelona: Enciclopèdia catalana.

Tatjer, M. (n.d.). *Plànol parcel·lari, 1929* [Mapa]. Recuperat de <http://www.barraques.cat/ca/1-barracopolis.php>

